

OROSS DÁNIEL – SZABÓ ANDREA

A politika és a magyar fiatalok

Noran Libro Kiadó
Budapest, 2019

PROGRESS Könyvek

Sorozatszerkesztő Ágh Attila

A kiadvány megjelenését a
PROGRESS ALAPÍTVÁNY
támogatta

Kuratórium:

ÁGH ATTILA elnök

FLECK ZOLTÁN, KOCSIS ANDRÁS SÁNDOR tagok

Somogyi-könyvtár, Szeged

S000665933

2

301
058

Minden jog fenntartva
ISBN 978-615-5900-57-0

© Oross Dániel, 2019
© Szabó Andrea, 2019
© Noran Libro Kiadó, 2019

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
I. IFJÚSÁG, MINEK NEVEZZELEK?	13
Nemzetközi gyökerek, nemzetközi tendenciák	16
Ifjúságkutatás Magyarországon	23
II. POLITIKAI SZOCIALIZÁCIÓ ÉS DEMOKRATIKUS NEVELÉS MAGYARORSZÁGON	31
A politikai szocializáció fogalma	31
A demokratikus politikai szocializáció	34
Töredezett, sokszínű politikai szocializáció Magyarországon a posztszocialista korszakban (1990–2010)	37
Homogén, egysíkú politikai szocializáció jelei Magyarországon	40
III. A FIATALOK ÉS A POLITIKA: BELETÖRÖDÉS VAGY RADIKALIZÁLÓDÁS?	51
A magyar fiatalok politikához való viszonya	51
A demokratikus részvétel felfogása és a demokráciakép	57
Radikálisak-e a magyar fiatalok?	61
Részvétel és passzivitás	64
Kitekintés a visegrádi országok fiataljaira	68
IV. A POLITIKAI DÖNTÉSHOZÓK ÉS A FIATALOK	73
Szervezeti kötődés és demokratikus részvétel	75
A magyar pártok és a fiatalok viszonya	77
A fiatalokkal folytatott országos érdekegyeztetés sajátosságai	81
Helyi információs és érdekegyeztetési fórumok	85

V. RÉSZVÉTEL ÉS INNOVÁCIÓ: KIUTAK	
EGY ZSÁKUTCÁBÓL	89
Irány Európa!	89
Konzultáció a fiatalokkal: a Strukturált Párbeszéd	
és Szólj bele! kampány	91
Független képviselők a diákok jogaiért	92
Innovatív helyi megoldások	94
Jó oktatási gyakorlatok az online térben	96
UTÓSZÓ	99
IRODALOM	107

ELŐSZÓ

Magyarországon a közvélekedés szerint a fiatalokat nem érdekli a politika, érdektelenek az őket körülvevő közéleti-politikai folyamatok iránt, azokban nem vesznek részt. E vélekedést a publicisták cikkei, a választási részvételi adatok, a hazai nagy mintás ifjúságkutatások és nemzetközi vizsgálatok eredményei egyaránt alátámasztják.

A képet némiképp árnyalja, hogy időről időre nagy létszámú tüntetések szerveződnek Budapesten és az ország nagyobb egyetemi városaiban, s ezeken a rendezvényeken mind a tömegben, mind a szervezők között egyaránt szép számmal képviseltetik magukat a fiatalok. Ilyenkor az eseményekről tudósítva a sajtó a fiatalok akcióiról mint tisztavirág-életű, fiatalos „buli-tüntetésekéről” ír. Bár az említett fiatalok újíto szellemű résztvevői, hangadói ezen rendezvényeknek, mindez mit sem változtat azon, hogy a magyar fiatalokat apatikus, kiábrándult társadalmi csoportként írják le újra meg újra az események után beálló csendben, amikor ismét arról olvashatunk, mennyire káros és sajnálatos a fiatalok érdektelensége.

Az a kérdés, hogy vajon mindez miért alakult így, rendkívül ritkán merül fel a téma kapcsán. Mint ahogy arról is kevés szó esik, kiknek volna feladata a fiatalok érdeklődésének felkeltése, és miért volna társadalmi érdek a fiatalok bevonása a politikába. És egyáltalán, miért kellene, hogy érdekelje a fiatalokat a politika, miért fontos a fiatalok politikai részvétele?

Egy pillanatra tegyük félre a közvélekedésből leszűrte előfeltevéseinket, és képzeljünk el egy olyan választást, ahol a magyar fiatalok tömeges méreteken adják le szavazataikat! A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján minden

18 éven felüli és 30 éven aluli élne szavazati jogával, akkor a választás napján közel másfél millió, egészen pontosan 1 444 897 fő jelenne meg, ami önmagában földcsuszamlásszerű változásokat indítana el a magyar politikai életben. Ha pedig ez az ifjú tömeg egy irányba szavazna, akkor – az eddigi választási eredményeket figyelembe véve – a második legnagyobb támogatottságú erőt hozná létre a következő országgyűlésben.

Persze nehéz elképzelni másfél millió fiatalt az urnák előtt, azt pedig különösen, hogy egy irányba szavazzanak. De miért lehetetlen, hogy bárki megszólítsa őket? Miért valószínűtlen, hogy a közeljövőben megváltozzon az a politikai kultúra, amely uralja a magyar közéletet, egy szűk elit játékterét, amelyben a fiataloknak – eltekintve a néhány jó előre kiválasztottól – semmi keresnivalója? Vagy a fiatalok oldaláról megfogalmazva: mit kezdjek én ezekkel az ötvenes, hatvanas figurákkal, úgyse tehetek semmit! Nem értek hozzá, és egyébként sem érdekel. Anyámat, apámat se érdekli, a suliban is megmondták, hogy ne politizáljunk, ráadásul nem is értem, miről dumálnak a fejesek.

És itt be is záródott a kör, újratermelődött a magyar politikai kultúra évszázados hagyománya.

Esszénkben a magyar fiatalok és a politika viszonyáról írunk, de nem egyszerűen azt mutatjuk be, hogy milyen volt a múlt, hogyan jött létre a fenti, mindenki által ismert állapot, hanem a kiutakat is keressük, azt, hogy mit tehetnénk mi mindannyian, hogy megváltozzon a világ rendje, hogy a politikai folyamatok ne taszítsák, hanem inkább vonzzák a magyar fiatalokat. Kötetünk célja a magyar fiatalok politikai alrendszerhez kötődésének, azaz politikai integrációjának feltérképezése.

Integrációs mechanizmusnak azon cselekvések, képzetek összességét tekintjük, amelyek növelik a politikai integrációs csoportok, intézmények hatékony működését, és ezzel pár-

huzamosan csökkentik a politikai kommunikációs zavarok vagy konfliktusok kialakulásának esélyét. E megközelítésben a magyar fiatalok politikai integrációjának kudarcát több szempont mentén járjuk körül.

Az első fejezetben magukról a fiatalokról lesz szó. Ezt a fejezetet bevezetésnek, a kontextus felrajzolásának szánjuk. Bemutatjuk a fiatalságkultusz kialakulását, a fiatalokkal kapcsolatos párbeszéd létrejöttének és alakulásának folyamatát.

A második fejezetben részletesen bemutatjuk a hazai politikai szocializáció sajátosságait, vagyis azt az élethosszig tartó interaktív folyamatot, amely során a politikailag releváns ismeretek, viselkedésformák, emóciók és attitűdök együttese kialakul. Az integrációs kudarc ismertetésének részeként sorra vesszük, miért ambivalens a magyar fiatalok demokráciához való viszonya, miért nincs meg a társadalmi, politikai alapja egy demokratikus állampolgári szocializációnak. Különösen érdekes ez a kérdés akkor, amikor a külső környezet, a demokrácia alappillérei mozdulnak el.

A harmadik fejezetben arra keresünk választ, miként értékelődtek le a politikához kapcsolódó cselekvési formák a magyar fiatalok körében, miként vált a politika szitokszóvá. Külön érdemes arról is szólni, hogy mi történik az ifjúsági társadalommal akkor, amikor demokráciahiányos környezetben zajlik a politikai integrációjuk.

A negyedik fejezetben a politikai döntéshozók és a fiatalok viszonyának alakulását mutatjuk be.

Az ötödik fejezet példákat hoz fel arra, kik és miként tölthetnének be fontos szerepet a fiatalok politikai integrációjában. Számos, fejlett demokráciában alkalmazott módszert ismertetünk annak érdekében, hogy választ adjunk arra, milyen lehetőségeket kínálhatnak a különböző politikai szereplők a 21. században a fiatalok politikai részvételének ösztönzésére, s azt is bemutatjuk, milyen hazai példák vannak ezek sikeres alkalmazása terén.

A kötet utószavában lehetséges forgatókönyveket fogalmazunk meg a magyar fiatalok politikai integrációjára vonatkozóan, láthatóvá téve, milyen erőforrásaik vannak a mai fiataloknak, és milyen lehetőségeket tudnának megragadni. Áttekintjük, hogy a politikai hatalom milyen eszközöket használ a fiatalok leszerelésére, a fiatalokban történelmi időtől, politikai szituációtól független radikalizmus becsatornázására és pacifikálására.

A politikai részvétel mozgó célpont: generációról generációra változnak az állampolgárok által véleményük kifejezéséhez választható részvételi formák, s éppen a fiatalok azok, akik időről időre újító kezdeményezésekkel lépnek fel. A globalizáció felgyorsulásával és az információs technológia fejlődésével párhuzamosan egyre kisebb erőfeszítéssel (kis túlzással akár egyetlen kattintással) milliók válhatnak egy adott ügy támogatóivá a világ különböző pontjain. Egyik oldalon az idősebb generáció tagjai a fiatalokra panaszkodnak (nincs ebben semmi új: Szókratész azt írta, hogy az ifjúságnak rossz a modora, nem tiszteli az idősebbeket, felesel a szüleivel, és fecseg, ha dolgozni kell; Arisztotelész arra panaszkodott, hogy nem ismerik a szükséges korlátokat, ezért túlzásba visznek mindent), és a szemükre vetik, hogy nem érdeklődnek a (nemzeti) politika iránt. A másik oldalon fiatalok különböző csoportjai online kampányok révén milliós támogatást gyűjtenek egyes (globális) ügyek felkarolására. A hazai folyamatok áttekintésén túl könyvünk célja támpontokat adni a fent vázolt ellentmondás átgondolásához.

A könyv két formában jelenik meg. Egyrészt társadalomtudományi monográfiaként (a tudományos írások szabályainak megfelelő hivatkozásokkal, irodalommal, jegyzetekkel¹), másrészt társadalomtudományi esszéként, amely a *Progress könyvek* hagyományait követve igyekszik közérthetőbb nyelven,

¹ A monográfia letölthető a <http://progressalapitvany.hu/progress-konyvek/politika-es-fiatalok/> honlapról.

de a tudományos gondolkodás eszköztárát felhasználva leírni és értelmezni az ifjúsággal kapcsolatos problémákat. Reményeink szerint a felvetett problémák segíthetik az ifjúsággal kapcsolatos széles körű társadalmi, szakmai viták kibontakozását.

Budapest, 2018. december

A szerzők

IFJÚSÁG; MINEK NEVEZZELEK?

Az első fejezetben fontosnak tartjuk tisztázni, hogy pontosan mi is a vizsgálódásunk tárgya, írásunk ugyanis egy látszólag egyszerű kérdésről, az ifjúságról szól. Az ifjúsághoz mindenkinek van valamilyen érzelmi viszonyulása, ha más nem, nosztalgikus emlékek valamiről, ami „rég volt, szép volt, talán igaz sem volt”. De mi is az ifjúság?

Manapság a szakirodalom az ifjúság fogalmát összekapcsolja egy biológiai/reprodukciós és egy szociológiai szemponttal. A biológiai és a szociológiai elkülönítés az ifjúságot rögtön kétféle értelemmel ruházza fel: köti az életkorhoz, és köti a társadalmi léthez. Az ifjúság először is az ember életének egy viszonylag korai életszakasza. Statikus, biológiai szempont szerint az ifjúság valahol a tinédzserkorban kezdődik, és valahol az érett felnőttkorban ér véget (nagyjából 14–15 és 28–30 év között). Biológiai értelemben az ifjúság tehát nem más, mint fiatalkorban lévő nők és férfiak sokasága, akik éppen egy átmeneti életszakaszban élnek. Szociológiai szempontból megfogalmazva az ifjúság kezdete összekapcsolódik az alapfokú képzési szintből a középszintű képzésbe való átlépéssel, a vége pedig a (hagyományos) társadalomra jellemző feladatokhoz, szerepekhez tapad: a munkaerő-piaci beilleszkedéshez és a családalapításhoz.

Kétségtelen azonban, hogy mindkét felosztás számtalan problémát hordoz magában. Először is ténykérdés, hogy a fejlődés előrehaladtával a biológiai érés egyre korábban kezdődik, az életkora szerint fiatal személy – legalábbis e tekintetben – egyre korábban rendelkezik a felnőttekre emlékeztető jegyekkel. Ennél is problémásabb azonban a szociológiai szempont. Ez ugyanis két dolgot feltételez:

1. egy adott társadalomban létezik középszintű képzés, amelyet mindenki megengedhet magának, hiszen ha az ifjúság általános fogalom, akkor a képzésnek is annak kell lennie (illetve fordítva);
2. a gyerekek és szüleik számára nyilvánvaló, hogy érdemes a középszinten (is) szerveződő oktatási rendszerben jelen lenni, majd ezt követően bekapcsolódni a társadalmi szintű munkamegosztásba.

Ez a két feltétel azonban történetileg és társadalmilag is erősen korlátozott.

Még a második világháború előtt is, bár létezett középszintű iskolarendszerű képzés, az abban való részvétel nagyon kevesek kiváltságának számított. Nem volt társadalmi elvárás a középszintű végzettség. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 1941-ben a magyar társadalom 7%-a egyetlen osztályt sem végzett, 12%-ának legfeljebb 1-3 osztálya volt, 24%-a 4-5 osztállyal rendelkezett, és további 44%-a végzett el 6-7 osztályt. A társadalom közel 90%-a tehát legfeljebb a kötelező, társadalmilag elvárt hatosztályos elemiit teljesítette, középiskolába, pláne felső szintű képzésekre csak egy nagyon kiváltságos, kifejezetten gazdag, befolyásos társadalmi csoport tudta vagy akarta gyermekeit járatni. Az iskoláztatás és a kereső munkáskéz vele együtt járó kiesése a családok számára felesleges fényűzésnek számított, a gyerekkort korai, munkás felnőttkor követte. Az életkorukat tekintve fiatal személyek életmódja, életvilága pedig szinte alig különbözött az idősebbek életmódjától, életvilágától. Lényegében tehát hiányzott a mai ifjúságra jellemző átmeneti életszakasz.

Történetileg az ifjúság oktatással/képzéssel való összekötése tehát csak a második világháborút követően, leginkább 1968 körül, a Nyugat-Európában és az USA-ban bekövetkező robbanásszerű változások bekövetkeztével jelenhetett meg. Ez a változás kétségtelenül összefüggött azzal, hogy az úgyneve-

zett baby boom generáció, vagyis a második világháború után megszületett, történelmi léptékben is óriási létszámú fiatalság épp ekkorra ért a felsőoktatás küszöbére. A második világháború végétől az oktatásra irányuló társadalmi igények gyorsan fokozódtak. Ennek három indoka van:

- a szülők és gyermekeik növekvő iskolázási törekvése;
- sok helyen hangsúlyt kapott a társadalompolitikában az oktatás fejlesztése mint az egész nemzeti fejlődés előfeltétele;
- a demográfiai robbanás, amely mennyiségileg sokszorozta meg ezeket a társadalmi igényeket.

Az események által érintett országok döntéshozói számára nyilvánvalóvá vált, hogy a fiatalokkal mint politikai és társadalmi-gazdasági tényezővel mélyebben, árnyaltabban, integráltabban szükséges foglalkoznia a társadalom egészének, mint azt korábban tette. Ekkortól beszélhetünk ifjúságpolitikáról mint az ifjúsági korosztályokra irányuló, ezek egyéneinek, közösségeinek, szervezeteinek és intézményeinek nyújtandó szolgáltatások, intézkedések tervszerű összefoglalását célzó szakpolitikáról. Szintén ekkoriban nyer teret az ifjúsági munka gyakorlata mint szociális, szabadidős-kulturális, oktatási tevékenységek sokasága. Az ifjúsági munka elsősorban közösségekre alapoz, fő célja ugyanis az ismeretterjesztésen túl a társadalmi közlekedés, a közösségi tevékenység fejlesztése.

Ifjúság ott alakul ki, ahol erre a társadalmi fejlődés teret enged. Mind a mai napig a társadalmilag, gazdaságilag és politikailag – nyugati értelemben – fejletlen, helyenként vallási fundamentalizmusban szenvedő országokban egyszerűen hiányzik az általunk ismert ifjúsági életszakasz. A 14-15 éves fiatal már olyan szerepeket tölt be, amelyek a nyugati országokban tipikusan felnőtt állampolgárok szerepei. A társadalom által kijelölt kötelességeiknek tesznek eleget: dolgoznak, férjek/feleségek,

háztartásfők vagy háztartást vezetnek, gyermeket nevelnek. És hiányzik az életükből valami, amit szociológiai értelemben ma már egyértelműen az ifjúság meghatározó jellemzőjének tartunk: a *szabadon felhasználható idő*.

Az ifjúság kialakulásának tehát előfeltétele van. Karl Mannheim magyar származású tudásszociológust parafrázálva az ifjúság nem születik, az ifjúság lesz. A nyugati értelemben vett ifjúság kialakulásának előfeltétele egy társadalmi, gazdasági, politikai fejlettség, amely olyan változásokat eredményez a társadalom életében, ami magával hozza egy a gyermek- és a felnőttkor közötti állandóan változó életkori szakasz létrejöttét. Ezek a változások teszik lehetővé, hogy a biológiai megközelítés összekapcsolódjon társadalmi szempontokkal, és ne egyszerűen sok fiatal személyről, hanem valami többről, önálló ifjúsági életszakasról, szociológiailag pedig ifjúsági társadalomról beszélhessünk.

Nemzetközi gyökerek, nemzetközi tendenciák

Az ifjúságról való tudományos gondolkodásnak Európában kétféle, párhuzamos hagyománya mutatható ki. Egyrészt érdemes utalni a német ágra, amely nem kis részben Karl Mannheim tudásszociológiai indíttatású írásaiból kiindulva leginkább életmódbeli és életvilágbeli, kulturális gyökerekkel rendelkezik, és Ulrich Beck iskolateremtő munkáihoz kapcsolódik. A másik iskola angolszász eredetű: ez a hagyomány sokkal inkább strukturalista-funkcionalista megközelítésű, amelynek középpontjában az ifjúság társadalmi-szerkezeti beágyazottsága áll. A német és a francia ifjúságkutatási tradíció között szoros kapcsolat jött létre, utóbbi a bourdieu-i tőkeelméletekkel és Annick Percheron szocializációval, neveléssel összefüggő tanaival járult hozzá az ifjúság széles értelemben vett megértéséhez. Ennek a tradíciónak a lenyomata az ifjúságpolitika nemzetközi fejlődésében is meg-

jelent: az Európa Tanács 1972-ben nyitotta meg Strasbourgban az Európai Ifjúsági Központot. A 47 tagú szervezet nyitva áll bármely olyan európai állam előtt, amely elfogadja a jogállamiság intézményét, és garantálja állampolgárai számára az alapvető szabadság- és emberi jogokat. Hosszú ideig ez az intézmény volt az ifjúságpolitika fejlesztésének és a szakterületen folyó nemzetközi együttműködés előmozdításának legfőbb szereplője. A központ mellett az ifjúsági szervezetek munkájának támogatása, a nemzetközi ifjúsági csereprogramok nyitott és átlátható finanszírozása érdekében az Európa Tanács mellett létrejött (az 1963-ban létrehozott Német–Francia Ifjúsági Alapítvány min-tájára) az Európai Ifjúsági Alapítvány.

Miért is fontosak ezen megközelítések kötetünk szempontjából? Mert rámutatnak, hogy még Nyugat-Európában sem nyilvánvaló az ifjúságnak mint a társadalom többi csoportjaitól elkülönült, önálló és legfőképp egységes társadalmi rétegnek a kezelése. Kétségtelen, hogy a német iskola inkább az ifjúság egységességére hajlik annak ellenére is, hogy nem győzik bizonyítani az egyes társadalmi rétegek/osztályok eltérő ifjúságfogalmát. A gyermekek és a fiatalok életkörülményeit a társadalmi változások tükrében vizsgáló Jürgen Zinnecker német ifjúságszociológus szerint az ifjúsági habitus (életmód, életvilág) olyan cselekvési jellegzetességek, lehetőségek és kényszerek összessége, amelyek társadalmi szinten a szocializáció révén hagyományozódnak át, és amelyek stratégiai mintázatokká sűrűsödnek. Ezek a mintázatok az egyes társadalmi rétegek számára eltérőek, de közös vonásuk az idővel való gazdálkodás relatív szabadsága és az ehhez tapadó sajátos (leginkább hedonista-egocentrikus jellegű, fogyasztáson alapuló) kultúra.

A '80-as évek végére, a '90-es évek elejére Németországban fokozatosan létrejött egy autonóm ifjúsági életszakasz, amely ugyan nem egyenlő hosszúságú és nem is azonosan szabad a felső és az alsó rétegek számára, de a felnőttek világától

elkülönülő kulturális miliőben öltött testet. Ráadásul a német (és francia) társadalom középosztályosodásával párhuzamosan a felső osztályokra jellemző ifjúsági koncepció – „hosszú gyeplőre eresztett”, egyéni kerülőutakat és zsákutcákat is lehetővé tevő játéktér – egyre inkább polgárjogot nyert a társadalom többi rétegei számára. Az ifjúsági életszakaszt Zinnecker két szakaszra osztotta: az adoleszcenciára (15–20 év közötti korszak) és egy posztadoleszcenciára (harmadik évtized). Az ifjúsági életszakasz kitolódása erre a harmadik évtizedre jelenti a gazdasági-társadalmi változások legfontosabb eredményét.

A kérdéshez szakpolitikai szempontból közelítve az látszik, hogy azokban a tagországokban, ahol az ifjúsági munka nagyobb hagyománnyal rendelkezik, ott több figyelem fordul az ifjúságpolitikára (így például a skandináv országokban, a Benelux államokban és Németországban). Ezekben az országokban az ifjúságpolitika szereplői szorosan együttműködnek: a politikai döntéshozók, a minisztériumi alkalmazottak, a közigazgatás különböző szintjein a fiatalokkal foglalkozók, az ifjúsági civil szervezetek tagjai a legfontosabb előmozdítói a folyamatoknak, de rajtuk kívül különböző ügynökségek, szakértői és kutatócsoportok dolgoznak együtt különböző struktúrákban. Így például a finn ifjúságsszakértői hálózat nagyon szoros kapcsolatot tart fenn a minisztériummal, és az ifjúságpolitikai döntéseket megelőzően minden alkalommal jelzéssel él a minisztérium felé. Németországban a Német Ifjúsági Intézet komoly befolyással bír a szakterületen folyó döntéshozatalra. Tehát egy adott országban egyfelől nagyon fontos kérdés, hogy mekkora a hagyománya az egyes szakpolitikákon, így különösen, de nem kizárólag a társadalompolitikán belül az ifjúságpolitikának. Másfelől azonban az ifjúsági munka is fontos szerepet tölt be, főként azokban az országokban, ahol már bebizonyosodott, hogy mekkora a hatása a fiatalok életére és a civil társadalom fejlődésére. E két tényezőtől adódik, hogy az ifjúságpolitika elfogadottabb egyes országokban, mint másutt.

A visegrádi országok (Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország) a rendszerváltást követő gazdasági és demokratikus átmenete során az ifjúsággal folytatott párbeszéd a szocializmus idején kiépült struktúrái megszűntek. Az átalakulást követően a fő kérdés nem az lett, miként lehetséges a már létező intézmények nyitottabbá tétele, hanem az, miként hozhatók létre és működtethetők tartósan az ifjúság részvételét biztosítani képes új intézmények. Fontos továbbá figyelembe venni, hogy ezen országok gazdasági és demokratikus átmenete nem csupán a mindenható állami kontrolltól szabadította meg a fiatalokat, hanem az állam által korábban részükre biztosított támogatásoktól is. A fiatalok közéleti részvételét a visegrádi országokban vizsgáló kutatások arra mutatnak rá, hogy e térségekben gyenge az ifjúságkutatás, az ifjúságpolitika és az ifjúsági szakmák közötti párbeszéd. Az állam a visegrádi országokban képtelen biztosítani az ifjúságkutatás számára nélkülözhetetlen támogatást. Ez alól egyébként épp Magyarország a kivétel, ahol 2000 óta négyévente állami, illetve legutóbb európai forrásokból nagy mintás ifjúsági vizsgálatokat készítenek. Ennek hasznosulása ugyanakkor nem teljesen egyértelmű, félő, hogy a szakpolitikai fejlesztés, az ifjúságügyi szakma és a szakpolitika célközönsége, a fiatalok körében jelentősége kevesebb, mint amekkora potenciál van benne.

Az ifjúsági életszakasz kitolódásának következményei drámaiak, így Zinnecker szerint a fiatalok hangadókká és meghatározóvá válnak a divat, a mindennapi kultúra, a nyilvánosság, de akár a politikai gondolkodás területén is. Az ismeretek egyre gyorsabb bővülése, gazdagodása a minták átvételének korábbi egyirányú, felnőttektől fiatalok felé haladó utcáját kétirányúvá változtatja, a felnőtt-társadalom is kénytelen mintákat, értékeket átvenni az ifjúságtól. Ez utóbbi a kitolódott ifjúsági életszakasz lenyomata.

Érdemes azonban jelezni, hogy az ifjúság különböző szakaszaihoz más-más tudományos eszköztár és problémafelvé-

tés csatlakozik (mást vizsgálnak tehát akkor, amikor a gyerekekkel, azaz a 15 éven aluliakkal foglalkoznak a szakemberek, és teljesen mást, amikor a 15 éven felüliekkel vagy az ifjúság idősebb korosztályaival, a 20-as éveik végén, a 30-as éveik elején járó, lényegében felnőtt személyekkel). Mindez jelzi az ifjúságkutatás komplexitását. Könnyen belátható ugyanis, hogy egy 15 éves és egy 30 éves mást és máshogy lát a világból, mások a hétköznapi problémái, más céljai és más szükségletei vannak. Jelen kötetünkben nem tudunk minden kérdéssel és problémával foglalkozni. Ezért jelöltük ki a számtalan szóba jöhető témakörből kifejezetten a politikával összefüggőeket.

A kontinentális szemlélethez képest némileg másként látja az ifjúságot a brit, strukturalista alapon álló modell: ők a '80-as, '90-es években a „társadalom alatti osztály tézisé” vallották, vagyis elsősorban azokra a szempontokra hívták fel a figyelmet, amelyek az ifjúság vesztes pozícióit emelik ki. A brit ifjúságkutatási hagyomány ugyan elismeri az önkifejezés, valamint a kultúra terén elért önállóságot, sőt azt is, hogy az ifjúsági életszakasz a jobb módúak számára ténylegesen kitolódott, de megjegyzi, hogy a társadalmi-gazdasági szerkezet hatásait nem lehet lebecsülni. Az ifjúság lehet kulturálisan önálló, de cselekvési önállósága korlátozottan érvényesülhet, gazdaságilag kiszolgáltatott, sebezhető. Ebben az értelemben ennek a hagyománynak a lényege, hogy az ifjúság teljesen egyenemű és egységes kategóriaként való kezelése legalábbis túlzó és a valódi társadalmi problémákat gyakran elfedő hozzáállás. A szabadidő forgatókönyvével szemben ugyanis – legalábbis az angolszász országokban, valamint, tegyük hozzá, a gazdasági válságokból lassan kilábaló déli országokban – a munkanélküli (társadalom alatti) forgatókönyv a domináns. Az önálló ifjúsági életszakasz létrejöttének legfőbb akadálya egyrészt a tartós és nagyarányú munkanélküliség, másrészt a korai munkába állást ösztönző gazdasági és politikai akarat. Az egyik megbélyegzi a fiatalokat (dologtalan, haszontalan osz-

tály), a másik viszont sürgeti és adott esetben különböző ösztönzők beépítésével (fizetős oktatás, az iskolarendszerben eltöltött idő jelentőségének leértékelése, a „dolgos kéz” kultusza) rákényszeríti a fiatalokat az ifjúsági életszakasz minél hamarabb elhagyására, a posztadoleszcencia átlépésére.

Mindezek ellenére kétségtelen, hogy a 2000-es évekre az ifjúság szociológia általános megközelítésévé vált az ifjúsági életszakasz meghosszabbodásáról, sőt az önálló ifjúságról való gondolkodás, ami egyértelműen összefügg azzal a ténnyel, hogy a nyugati országokban a fiatalok a formális oktatási rendszerben eltöltött ideje drámai módon megnövekedett. Hogy egy világos példával bizonyítsuk állításunkat, az OECD 2004-es jelentése szerint a középiskolai képzést (nagyjából a magyar érettségig tartó képzések) elvégző egyének aránya szinte minden vizsgált országban gyors ütemben növekedett. Az országok kétharmadában ez az arány 70 és 95% között mozog (Pillanatkép 2004, 2.). Ráadásul a jelentés írói azt jelzik előre, hogy néhány éven belül az OECD-térség minden második (!) fiatalja egyetemre vagy azzal egyenértékű képzésre fog járni (Pillanatkép 2004, 9.). Mindez azt is jelenti, hogy a fejlett országok fiataljainak többsége nagyjából 22-23 éves koráig, a térség egyes országaié pedig akár 23-24 éves koráig hivatalos, szervezett szintű képzésben részesül. Az önállósodás, a felnőtt léthez kapcsolódó tevékenységek, leginkább a munkavállalás és a családalapítás, mentális értelemben pedig a tartós elköteleződés és a felelősségvállalás egyre későbbi időszakra tolódik, tolódott (ennek tipikus példája a „mamahotel” kifejezés megjelenése és elterjedése).

Ezt az optimista forgatókönyvet és egyáltalán az önálló ifjúsági életszakasz kiteljesedését a 2008-as gazdasági világválság mindenütt megakasztotta, különösen a munkanélküliség drámai növekedése folytán. Az ifjúsággal kapcsolatosan a munkanélküliségi forgatókönyv érvényesült, ezzel párhuzamosan pedig élesen elvált az ifjúság kulturális, életmódbeli és életvi-

lágbeli önállósága a gazdasági önállótlanságától. Gazdasági, anyagi, jövedelmi értelemben ugyanis az ifjúság soha nem látott módon polarizálódott, szakadt egymástól majdhogynem független rétegekre a 2000-es évek végére. A származás jelentősége, a kibocsátó család kulturális, anyagi és társadalmi tőkével való ellátottsága a korábbiakhoz képest jelentősen elkülönítette egymástól a fiatalokat, valamint nyilvánvalóvá vált az is, hogy az egyéni életutak egyre inkább széttartóvá váltak ahhoz képest, mint azt korábban bárki feltételezte.

E téren az ifjúság ismét a politika látószögébe került. Az ifjúsági problémát (munkanélküliség, reményvesztettség, kiábrándultság, instabilitás, devianciák, radikalizálódás, populizmus iránti hajlam) 1968 után újra meg kellett oldania a politikusoknak. Az ifjúságpolitika közös európai uniós továbbfejlesztését a tagállamok egyre sürgetőbb szociális és gazdasági problémái ösztönözték. A 2000-es évek elejére a korábbiakhoz képest Európa-szerte nehezebbé vált a fiatalok az oktatásból a munkába való integrálása, megosztottá vált az ifjúság. Sokan szociális helyzetük miatt kiestek az oktatásból, ezzel a tartós munkanélküliség és a generációkon átívelő szegénység veszélye fenyegette őket. Főleg ezek a problémák sürgették azt, hogy a megfelelő döntést az érintettekhez képest a legközelebbi szinten hozzák meg, vagyis az ifjúságpolitika helyi, regionális, nemzeti és európai uniós szintű kidolgozását.

Emellett nyilvánvalóvá vált az is, hogy az ifjúságcentrizmus, az ifjúság önmagába fordulása és a főáramú politikától való látványos távolságtartása (például a párttagság lecsökkenése, a választási részvétel) minden európai országban már-már a rendszer legitimációját alámosó szintre került, az ifjúság kezelendő „ügyé” vált.

Másrészről viszont a kulturális, életmódbeli és életvilágbeli, részben a fogyasztási, valamint az élet egyes területeire/döntéseire vonatkozó önállóság meglétét, sőt az ifjúság identitás- és mintaadó jellegét (lásd erről Margaret Mead munká-

it) azonban mára már nem lehet megkérdőjelezni. Ezen a téren visszafordíthatatlan folyamatok zajlottak le, elég, ha csak a kultúr- és szórakoztatóipar ifjúságcentrizmusára gondolunk.

Ifjúságkutatás Magyarországon

Az ifjúság tudományosan megalapozott vizsgálata az 1970-es évek elején kezdődött Magyarországon, nem kis részben a MSZMP KB 1970. évi ifjúságpolitikai állásfoglalásával, majd az erre épülő 1971. évi IV. – egyébként Európában akkor az egyik legkorszerűbb – ifjúsági törvénnyel összefüggésben. Sőt, 1973-ra létrejött az ifjúságkutatás legfontosabb intézménye, az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete Ifjúságkutató Csoportja, Gazsó Ferenc vezetésével. Ha az ideológiai homlokzat mögé nézünk, a csoport eredményeiben kezdetektől fogva nyomon követhetjük az ifjúság megközelítésének sokféleségét. Szembetűnő a korábban jelzett német/francia kulturális és brit strukturális irányvonal mentén történő szétválás. Míg a strukturális megalapozottságra építő, az ifjúság társadalmi beágyazottságára és erős függőségére koncentráló vonalat határozottan Gazsó Ferenc és munkatársai, valamint tanítványai (Laki László, Stumpf István, Kéri László, Boros László) vitték az elmúlt 3–4 évtizedben, a másik vonal sokszínűbb, több kutatót, több iskolát ölel fel (például Somlai Péter, Csákö Mihály, Gábor Kálmán, Szabó Ildikó).

A 90-es évek elején fogalmazódott meg először az (leginkább Gábor Kálmán munkásságához köthetően), hogy a magyar fiatalokkal kapcsolatosan is érdemes felvetni a Nyugat-Európában fokozatosan kialakuló ifjúsági korszakváltás problémáját. A 90-es évek közepétől kezdődően a felsőoktatás kiteljesedésének, így az iskolarendszerben eltöltött idő megnövekedésének következményeként világosan nyomon követhető trenddé válik, hogy a 15–29 éves fiatalok egyre tovább tanulnak. Az oktatá-

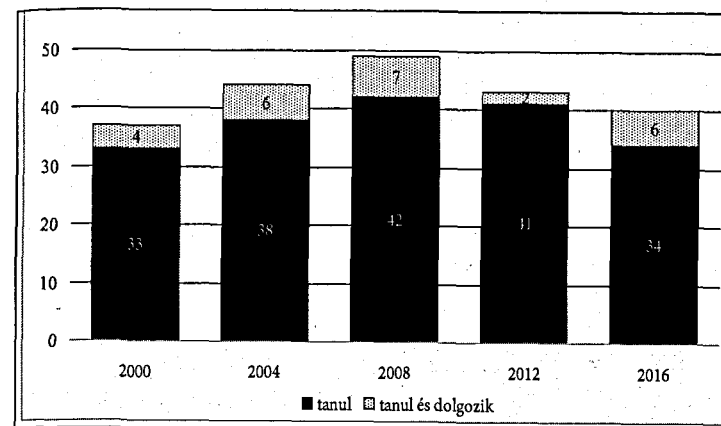
si rendszerben 6-7 éves kortól egészen 24-25 éves korig (vagy még tovább) eltöltött idő az életvilág egyéb területein kialakult cselekvési önállósággal párhuzamosan egy új, a fogyasztói társadalommal összefüggő életmódot alakított ki.

Az ifjúsági életszakasz Nyugat-Európához képest történelmileg egyrészt jó másfél-két évtizeddel eltolódva, másrészt rendkívül rövid idő alatt, ráadásul kevésbé szerves módon, jónéhány kényszerítő gazdasági körülmény hatására jött létre. A folyamat ráadásul egy erősen hierarchikus társadalmi térben zajlott le, így az egyes társadalmi rétegek nem tudtak egyformán reagálni a keletkező kihívásokra.

A 2000-ben elkezdődő és 4 évente felvételre kerülő *Ifjúság* nagymintás ifjúságkutatás-sorozat máig tartó hullámai az ifjúsági korszakváltás megjelenését, az életszakasz kitolódását egészen a 2000-es évek közepéig világosan jelezték. Ugyanakkor a *Magyar Ifjúság 2012* című kutatás, majd ennek folytatásaként a *Magyar Ifjúság Kutatás 2016* a folyamat megtorpanását, illetve megfordulását regisztrálta, azaz az iskolázottság expanziója megállt, a fiatalok kisebb arányban tanulnak tovább, és hamarabb kezdtek az államilag szervezett vagy piaci alapú munkaerőpiacon megjelenni a 2000-es évek közepéhez képest (lásd 1. ábra). Különösen érdekes a posztadoleszcensek visszazorulása az iskolarendszerről. A csúcsevekben, azaz a 2000-es évek végén a 20–29 évesek mintegy harmada vett részt valamilyen képzésben, 2016-ra ez az arány jelentősen csökkent, és lényegében a 2000-es évek elejének, a '90-es évek végének szintjére csúszott vissza (Széll-Nagy 2018).

Mindamellett megfigyelhető ugyanaz a tendencia, amelyre a nemzetközi irodalom is felhívja a figyelmet: a magyar ifjúság is erősen széttart, az életutak folyamatosan széttöredeznek, gazdasági értelemben egyre kevésbé tartható az egységes ifjúság-konceptió, elég csak az úgynevezett NEET-jelenség (olyan személyek, akik nem járnak iskolába, nem dolgoznak,

1. ábra. Az oktatásban, képzésben részt vevő 15–29 éves fiatalok, 2000–2016 (teljes minta megoszlása, %)

Forrás: Széll-Nagy 2018, 66. 1. ábra

de nem is vesznek részt semmilyen képzésben) magyarországi tartósságára utalni. A kibocsátó család anyagi helyzete alapvető hatást gyakorol a gyermek későbbi életútjára, amelyet a magyar iskolarendszer nemhogy nem képes csökkenteni, hanem a PISA-jelentések szerint még inkább felerősíti (a magyar iskolarendszerről lásd Radó Péternek a *Progress könyvek* sorozatában 2017-ben megjelent, *Az iskola jövője* című könyvét). Az OECD-országok között talán éppen Magyarországon a legerőteljesebb az iskolarendszer származás szerinti szelekciós mechanizmusa (PISA2015, 88.).

A magyar ifjúsággal kapcsolatos társadalmi szintű problémák közül kettő érdemel különös figyelmet. Az egyik a leszakadóké, a másik a kivándorlóké. Az egyik az ifjúsági társadalom alsó, míg a másik a felső szegmenseit érinti leginkább.

Az ifjúsági korszakváltás magyarországi elterjedése nem jelenti azt, hogy egyértelműen a szabadidő-forgatókönyv érvényesül az ifjúsági társadalom egészében (amint azt Gábor Kál-

mán 2004-ben írt munkájában leszögezi), sőt a munkanélküliségi, másképpen osztály alatti forгатókönyv valószínűségét egyáltalán nem zárja ki. Gazsó Ferenc és Laki László *Fiatalok az újkapitalizmusban* című nagy hatású könyvükben (2004) a nemzedéki újratermelődés néhány kritikus pontjára hívják fel a figyelmet az általuk ronctársadalomnak nevezett Magyarországon. A már többször jelzett munkanélküliség mérséklésén túlmenően, ahol az elmúlt időszakban kétségtelenül jelentős előrelépés történt, a magyar ifjúságra váró egyik legfontosabb kihívás az iskolarendszerből korán lemorzsolódó fiatalok integrálása. Magyarország 2003-ban azt vállalta az Európai Unió felé, hogy 2020-ra 10%-ra csökkenti a korai iskolaelhagyó fiatalok (olyan 18–24 évesek, akiknek nincs sem szakmunkás végzettsége, sem érettségije) arányát. Míg az Európai Unió tagországa-inak átlaga mára megközelíti a 10%-ot, hazánkban ez az érték továbbra is 12% felett van. Ennek fő okát a 2011. évi CXCV. számú, a nemzeti köznevelésről szóló törvényben látjuk, mely 2013-ban 18 évről 16 évre csökkentette a tankötelezettség felső határát. Ez a törvény kétségtelenül megágyazott az osztály alatti, leszakadó ifjúsági társadalom stabilizálódásának. Az oktatásszociológusok a törvény kapcsán jelezték, hogy a magyar fiatalok körében nemhogy csökkenni, hanem inkább növekedni fog a korai iskolaelhagyók aránya. Ráadásul – és erről kevesebbet beszélnek – a korábban 4, illetve bizonyos esetekben 5 éves szakképzés rendszerét lecsökkentették 3 évre, így akár 17 éves korban is szerezhethet egy fiatal szakmunkás-bizonyítványt, és kikerülhet a munkaerőpiacra. Nem beszélve arról, hogy az aluliskolázottak körében szerte a világon, így Magyarországon is magasabb a bűnelkövetés aránya. Az Eurostat adatai szerint a közép-kelet-európai térségben a magyarországinál kedvezőtlenebb korai iskolaelhagyó mutatója csak Romániának van, Bulgária fokozatosan ledolgozta ez irányú hátrányát. A V4-országok eredményei egyébként nagyságrendekkel (fele, harmada) jobbak a magyarokénál.

Míg az ifjúság alsó társadalmi csoportjait a jelzett prob-

lémák roncsolják, az iskolázott, képzett rétegeknél 2010 után tömegessé vált a külföldi munkavállalás és tartós kivándorlás, így a felső rétegek egy része elhagyta Magyarországot. Hárs Ágnes elvándorlásról készített 2018-as tanulmánya rámutat, hogy a hazai gazdasági migránsok inkább fiatalok, képzetek, vállalkozók. Ők azok, akik sikeresebben képesek kihasználni a külföldre költözés lehetőségeit. A tanulmány szerint Magyarország az egyetlen olyan ország a mérsékelt kivándorló országok közül, ahonnan a felsőfokú végzettségűek elvándorlásának az aránya bizonyult a legmagasabbnak, meghaladva az átlagos arányt és az alacsonyabb iskolázottságú csoportok elvándorlási arányát is. 2004–2007 között gyorsan, éves átlagban közel 1 százalékponttal emelkedett a diplomások elvándorlási aránya, ezt követően stagnált, majd 2012–2017 között, amikor az elvándorlás felgyorsult, a diplomások elvándorlása megint növekedett, ezúttal évente átlagosan 0,7 százalékponttal. Ráadásul a folyamat nem állt meg, olyannyira nem, hogy 2017-ben a diplomások kivándorlási aránya meghaladta a 8%-ot, ami a szerző szerint a mérsékelt kivándorló országok között magasnak számít. A magyar kivándorlás ilyen kivételes szerkezete egyrészt negatívan hat a munkaerőpiacra, épp a legképzettebbek vándorolnak ki, ami munkaerőhiányt indukál, másrészt negatívan hat a gyermekszámra, hiszen pont a szülőképes népesség vándorol ki.

Összességében a mai magyar ifjúság egységességére kevés bizonyító adat áll rendelkezésre, sőt inkább valószínűsíthető (és a *Magyar Ifjúság Kutatás 2016* eredményeiből készített két tanulmánykötet erre világos bizonyítékokkal szolgál), hogy a magyar ifjúság nemzetközi folyamatokba ágyazott változása sokkal inkább strukturális keretek között értelmezhető, mint az ifjúsági korszakváltás elméletével – hangsúlyozva, hogy a életmódbeli és életvilágbeli, kulturális, fogyasztási elkülönülés, az élet egyes területeire kiterjedő, megnövekedett döntési szabadság nem vitatható. Egy most megszületendő magyar

gyermek társadalmi háttére, származása lényegében felülről korlátozza a gyermek jövőben befutható életpályáját és karrierlehetőségeit. Míg a jó oktatási rendszerek a világ egyre összetettebb jelenségeinek megértetésére törekednek, addig a magyar rendszer mesterséges állami beavatkozással ellenőrizni akarja a diákokat. A társadalmi különbségek kezelését a központosított, bürokratikus irányítás nem segíti elő. Az alacsony teljesítményű oktatási rendszer nem teszi lehetővé az alacsony iskolázottságú szülők gyermekeinek előrejutását, míg a középosztálybelieket erőn felüli egyéni áldozatvállalásra kényszeríti.

A magyar ifjúsági társadalom rétegzettségének bemutatásához a '80-as évek Németországra vonatkozó, Zinnecker által adott leírást nagyon találónak ítéljük. Azt gondoljuk ugyanis, hogy a korabeli német folyamatok nyomon követhetők a 2000-es évek és napjaink Magyarországon. Az alsó társadalmi osztályok ugyanis mindig az ifjúkor megrövidítésében, siettetésében érdekeltek. Ezekben a csoportokban az ifjúkort a gyermekkor egyszerű meghosszabbításaként, illetve sajátosan magyar módon az állam által szabályozott és az államtól függő (lásd közfoglalkoztatás, állami ellátások), a felnőtt-társadalomba vezető szerepként fogják fel. A középosztályok számára a kulturálisan alapozott ifjúságcentrizmus, a szabadidő-forgatókönyv működhet, de csak igen erőteljes korlátokkal. Zinnecker szerint az ifjúság fogalma ezekben a rétegekben a képzési karrier idejére korlátozódik, és egyfajta transzmissziós szíjként szolgál egy remélt osztályhelyzet eléréséhez, a meglévő társadalmi helyzet megtartásához, esetleg a felemelkedéshez. A fiatal tehát addig fiatal, amíg a szervezett iskolarendszerben tanul. Amint kilép az iskolarendszerből, viszonylag gyorsan rákényszerül a felnőtt-társadalomra jellemző magatartásszabályok, elvárások és mintázatok elfogadására. Az ifjúsági életmód és életvilág néhány, egyébként jól körülhatárolható szimbóluma marad meg, amelyek leginkább

a szórakozás és a divat terén, vagyis a fogyasztás vonatkozásában érhetők tetten. Csak az ifjúsági társadalom felső rétegeiből származók számára hosszabbodott meg az ifjúsági életszakasz, a rendelkezésre álló strukturális tényezők tág teret kínálnak az egyéni életutak kibontakoztatására.

Gazsó Ferencsel és Laki Lászlóval (2004) egyetértve úgy véljük, hogy az ifjúság a modern társadalomban sajátos szociológiai, pszichológiai, tudati jellemzőkkel rendelkező életkori társadalmi csoport, jóllehet nem tekinthető önálló társadalmi rétegnek: léthelyzetét, belső tagoltságát a társadalom alapszerkezetének sajátosságai határozzák meg. Az ifjúság belülről erősen megosztott, az egyes nagyobb csoportok életmódja, életvilága nagyon is eltér egymástól. Az egyes nagy csoportok életvilága ráadásul különböző politikai magatartásmódokkal kapcsolódik össze. A felső csoportokban felhalmozódó társadalmi előnyök könnyen átfordíthatók politikai cselekvéssé, vagyis a politikai életben is előnyként jelentkeznek, míg az ifjúság alsó csoportjainak társadalmi hátrányai erősen gátolják a hatékony politikai cselekvés létrejöttét.

A kulturális tőkével összekapcsolódó ifjúsági életmód, életvilág politikai cselekvés szempontjából is újdonságokat hordoz magában (amint azt a már többször idézett német ifjúságsszociológus, Zinnecker kifejti). Az ifjúság közép- és felső rétegei hozzájárulnak a társadalmi mozgalmak kialakulásához, fejlődéséhez, segítenek a politikai nyilvánosság megújításában, elősegítik az értékváltozást, és – témánk szempontjából talán ez a legfontosabb – a posztadoleszcencia olyan időmoratóriumot eredményez, ami a társadalmi részvételt is elősegítheti. Magyarán szólva felszabadul egy időkeret, amelyet korábban a fiatal felnőttek már munkával töltöttek, de a posztadoleszcensek a kulturális fogyasztás mellett akár politikai cselekvéssel is tölthetnének. Mindehhez leginkább a képzési folyamat sokszínűsége és az iskolarendszerű képzésben eltöltött idő meghosszabbodása járul hozzá.

A nyugat-európai fiatalok előtt tehát elvileg nyitva az út a megnövekedett szabadidő politikai célú felhasználására. Álláspontunk szerint a középosztálybeli és a felső/felső-középosztálybeli magyar fiatalok előtt is. Mégis azt látjuk, érzékeljük, tapasztaljuk, hogy a lehetőség/kínálat nem találkozik a valósággal, vagyis nem beszélhetünk a magyar fiatalok valós, tömeges méretű részvételéről. Hogy mindez miért alakult így, milyen tényezők állnak a háttérben, azaz milyen is a magyar fiatalok politikai gondolkodása, magatartása és politikai részvétele, a következő fejezetekben részletesen kifejtjük.

II.

POLITIKAI SZOCIALIZÁCIÓ ÉS DEMOKRATIKUS NEVELÉS MAGYARORSZÁGON

A politikai szocializáció fogalma

Miért van szükség egy ifjúságról szóló könyvben külön is szólni a politikai szocializációról? A válasz nagyon is kézenfekvő. A fiatalok politikai szocializációja adja meg azokat a készleteket, magatartásmintázatokat, normákat, amelyek alapján a politika világában mozognak. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy egy keretrendszerről beszélünk, azaz olyan eljárási módozatokról, amelyek alapján aktívak lesznek vagy sem, amelyek segítségével demokratikusan gondolkodnak vagy sem, vagy úgy általában, amelyek a politika befogadása irányába vezetik őket, vagy ellenkezőleg, inkább ellökik őket attól.

A politikai rendszereket intézményrendszerük, tulajdonviszonyaik és hatalomgyakorlási módjaik mellett politikai szocializációjuk is jellemzi, vagyis az a mód, ahogy a rendszerek működéséhez és fennmaradásához szükséges társadalmi szintű identitások, magatartási és cselekvési minták formálódnak. A szocializáció révén örökítődik tovább nemzedékről nemzedékre a társadalmi rendszer a maga intézményeivel, gyakorlatával, értékvilágával, hagyományaival, szimbólumaival és szokásaival, miközben a társadalom maga is folyamatosan alakítja szocializációs rendszerét.

A mindenkori hatalom számára elemi érdek, hogy a közvetlen szocializációs mechanizmusokat teljesen, a spontánakat pedig a lehető leginkább ellenőrizze, befolyásolja, mert így

tudja leghatékonyabban biztosítani saját fennmaradását, elérni a lehető legnagyobb és legmélyebb tömegelőljatást, hatalom iránti elköteleződést. Bár a szakirodalomban van arról vita, hogy lehet-e a politikai szocializációt megkülönböztetni általában a szocializáció folyamatától, könyvünkben mi határozottan amellett foglalunk állást, hogy – legalábbis Kelet-Közép-Európában – a politikai szocializáció elkülönül a szocializáció főként kulturális aspektusokat hordozó folyamatától. Térsgünkben ugyanis évszázados hagyományai vannak a közvetlen politikai szocializációs folyamatok egyirányú, hatalmi célú kisajátításának, valamint a nem is olyan finom politikai nyomásgyakorlásnak.

A politikai szocializáció fogalma az 50-es évek végén az Egyesült Államokban bukkant fel mint a politikai stabilitást biztosító mechanizmus. A mindenkorai társadalmi, politikai rendszerek stabilitásukat ugyanis szocializációs folyamat által tartják fenn, melynek során a fiatalok a rendszer alapját képező értékeket átveszik. A szocializáció tehát a fiatal szempontjából egy olyan folyton változó közeget, amely spontán, közvetett, kevésbé irányított, valamint közvetett, közvetlen és a hatalom által irányított momentumokból épül fel. A szocializáció során elsősorban viselkedési mintázatok és modellek, attitűdök, beállítódások és értékek kerülnek átadásra. A fiatal ezen készletek révén tud eligazodni a társadalomban, ezek segítségével ismeri ki magát, és jó esetben alkalmazkodik, rossz esetben kimennek a felnőttek világa által felkínált világértelmezésből.

Napjaink szocializációs kutatásai leginkább arra a kérdésre keresik a választ, hogy a fiatalok hol és hogyan tesznek szert politikai tudásra, érdeklődnek-e a politika iránt, részt vesznek-e, szándékoznak-e részt venni a társadalmi és politikai életben, megtörténik-e a társadalomba való beilleszkedésük és viszonylag zökkenőmentes integrációjuk. A politikai szocializációs vizsgálatok kutatják a szülők és az iskolarendszer hatásait éppúgy, mint a média, az önkéntes szervezetek, a kortárs

csoportok és az informális összefüggések hatásait. Általánosan elfogadott kutatói álláspont, hogy a politikai szocializációs mechanizmusok átadásában az elsődleges intézményeknek, tehát a családnak és az iskolarendszernek van a legnagyobb hatása, befolyása, a másodlagos színterek (például média, kortárs csoportok) kiegészítik, pontosítják, formálják az alapvetően már kialakult nézeteket, viselkedési mintázatokat.

A politikai szocializációs irodalom különböző szocializációs modelleket különböztet meg, amelyek eltérő magatartásmintázatokat, eltérő állampolgári attitűdöket eredményeznek (erről sokat írt a téma talán legjelentősebb hazai művelője, Szabó Ildikó). A politikai-gazdasági-társadalmi rendszerváltások maguk után vonják a politikai szocializációs modell változását is. A koordinátarendszer egyik végpontján a diktatórikus, más néven alattvalói szocializáció áll, míg a másik végponton a demokratikus vagy állampolgári szocializáció található. Mindkettő – leginkább egyébként a tisztán demokratikus szocializáció – ideáltipikus eset, a valóságban mindig egyes modellek léteznek, attól függően, hogy a demokratikus vagy a diktatórikus vonásokhoz hasonlítanak-e leginkább. A demokratikus/diktatórikus szocializáció hátterében ugyanis mindig az adott politikai rendszer minősége húzódik meg. Paradox helyzet, de még egy demokratikusan felépített intézményrendszer sem garantálja automatikusan, hogy a politikai szocializáció is demokratikus lesz, azaz hogy cselekvő, a véleményükért és nézeteikért kiálló, adott esetben vitatkozó, sőt konfliktust felvállaló, vagyis önállóan gondolkodó állampolgárok nőjenek fel. Ehhez a politikai rendszer és a rendszerben élők közös akarátára, igényére van szükség, amelyet egyébként a politikai hatalom tud a leghatékonyabban becsatornázni és működtetni (ezt nevezzük állampolgári nevelésnek).

A rendszer felelőssége tehát kitüntetett a politikai szocializációs folyamatban. Ezért van az, hogy a diktatórikus politikai szocializáció sokkal „hatékonyabb”, mert az autoriter/diktató-

rikus hatalom a rendelkezésre álló teljes eszköztárát (ezen belül is a két leghatékonyabb a propaganda és az ideologikus alapú iskolarendszer), képes felülről irányítva, relatíve hosszú időn keresztül, szigorúan egy irányba működtetni.

Míg a demokratikus politikai szocializációs modell szerves fejlődés révén alakul ki, addig Közép-Európában úgynevezett revolutív jellegű átalakulásokról beszélhetünk, amelyekben az egymást követő és egymásnak gyakorta ellentmondó korszakok intézményei, ideológiái, értékei összezsúsznak. A 20. századi magyar történelemben a kontinuitást számos fordulat, „rendszer váltás” törte meg, amelyekben a mindenkori hatalom képviselői önnön legitimációjukat a megelőző rendszerhez képest értelmezték, illetve átértelmezték. Habár a különböző rendszerek változtak, a társadalmi tudatban az egyes rendszerek bizonyos elemei megőrződtek. A gyakori társadalmi-politikai-gazdasági változtatásokon túl a szocializációs folyamatok stabilizálódását az is nagymértékben nehezítette, hogy ezek nem a társadalom szerves fejlődése révén alakultak, hanem (a leg)több esetben külső politikai átalakulások, hatalmi tényezők eredményezték őket, illetve azokat felülről erőltették rá a magyar társadalomra.

A demokratikus politikai szocializáció

A demokratikus szocializáció modellje a modern demokráciákban felszínre kerülő, az érdekek és az értékrendek sokszínűségéből következő konfliktusok kezelésének kompromisszumos módjait kínálja. A modell adaptációs képessége magas, azaz folyamatosan reagálni tud a társadalmi identitásokat érintő társadalmi kihívásokra. A modell olyan, egységes struktúra, amelynek szereplői, intézményei egymásra épülnek, ugyanakkor feltételezik is egymást, vagyis az elsődleges életvilág formális és nem formális közösségei kiegészítik egymást. Ezért képes a konf-

liktusok kölcsönös előnyökön alapuló kezelési módozatainak kidolgozására.

Az Európai Unióban az 1990-es évek második felére általánossá vált állampolgári nevelési koncepció szerint az oktatásban elsőbbségük van a tapasztalatoknak, a demokratikus állampolgárságnak és az emberi jogokat tiszteletben tartó attitűdöknek (ehhez bővebben lásd Bognár Adrienn és Szabó Andrea 2017-es, *Politikai szocializációs modellek Magyarországon, 1990-2016* című tanulmányát). A demokratikus nevelés fő törekvése az állampolgári aktivitás elősegítése a nem formális nevelés lehetőségeinek hasznosításával. A modell fontos eleme a felnőttek és a fiatalok közötti párbeszéd ösztönzése: lehetőséget kell teremteni a fiatal állampolgároknak, hogy véleményt alkothassanak, és érezzék, hogy nekik is lehet mondanivalójuk.

Az Európai Unió közös ifjúságpolitikai célkitűzéseinek alapelve, hogy a részvételi és képviseleti demokrácia fenntarthatóságának biztosításához elengedhetetlenül fontos a fiatalok nézőpontjának megértése. Erre példaként a CATCH-EyoU kutatási programot említjük, amely a különböző tudományágak (pszichológia, politológia, szociológia, média és kommunikáció, neveléstudomány) közös hozzájárulásával azonosította, milyen lépések erősíthetik a fiatalok aktív állampolgárság iránti elkötelezettségét az Európai Unióban. A kutatók azt vizsgálták, hogy a tagállamok különböző oktatási rendszereiben mik azok a közös beavatkozási pontok, amelyek szükségesek az aktív állampolgári neveléshez. Javaslatcsomagjuk alapján egy ilyen célú program megvalósításakor biztosítani kell a diákok önálló, aktív szerepét a folyamatban (például a releváns társadalmi kérdések megválasztásában, a kutatási folyamatban), továbbá a programnak egy a részt vevő fiatalok által helyben ismert, megtapasztalt kérdésből kell kiindulnia. A diákoknak csoportmunka keretében, tudományos megközelítéssel kell együttműködniük (például a különböző forrásból származó információkat kritikusan értékelve). Fontos olyan programo-

kat szervezni, ahol a diákok bemutathatják és megoszthatják munkájukat a helyi közösséggel. A programot be kell építeni az iskolai tantervbe, a pedagógusokat bizonyos mértékig be kell vonni a tevékenységekbe, képzést kell biztosítani a számukra az aktív állampolgárság elméleti alapjairól, és felelősséget kell vállalniuk a program fenntarthatóságának biztosítása érdekében. Végezetül a különböző szerepek és a felelősség egyértelmű megosztását szem előtt tartva együttműködésre van szükség az iskola és a külső szereplők között (iskolai közösségi partnerségek), ezen belül kiemelten fontos az egyetemekkel való együttműködés. Az ilyen módon megvalósított programok révén vitakészséggel és kritikai szellemmel felvértezett fiatal állampolgárok könnyebben kiszűrjük a hamis híreket és a nagyobb eséllyel lesznek kritikusak a propagandával szemben. Ezek a programok hozzájárulnak az uniós demokráciák élénkítéséhez és fenntarthatóságához is.

Az egész európai kontinens országai számára létrehozott jó példaként említhető az Európa Tanács Fiatalok az online gyűlöletbeszéd ellen című projektje, amely az egyenlőség, a méltóság, az emberi jogok és a sokszínűség mellett foglalt állást, és az online kifejezési formákban előforduló diszkrimináció, rasszizmus és gyűlöletbeszéd ellen indult. A célja az volt, hogy felhívja a figyelmet: az online tér új lehetőségeket teremt a másokkal való kapcsolattartásra, ugyanakkor a fiatalok áldozattá, visszaélés és emberijog-sértés tárgyává is válhatnak, többek között a gyűlöletbeszéd és az internetes zaklatás különböző formái miatt. A kampány által használt munkamódszer a figyelemfelkeltés, a cselekvésre és a beavatkozásra való ösztönzés. A kampány kialakította a fiatalokban és az őket összefogó szervezetekben a megfelelő készségeket ahhoz, hogy felismerjék az eseteket, és cselekedjenek az ilyen típusú emberijog-sértések ellen.

Töredezett, sokszínű politikai szocializáció Magyarországon a posztoszocialista korszakban (1990–2010)

A Kádár-korszak közvetlen politikai beavatkozási szándéka, azaz a „szocialista ember” nevelésének kísérlete a rendszerváltozással kudarcot vallott. Az új politikai elit egésze egyetértett abban, hogy a politikát száműzni kell az iskolából, és egy országos népszavazás eredményeként a közvetlen szocialista szocializációt megvalósító kommunista ifjúsági szervezeti háló, valamint a munkahelyi pártszervezeteket felszámolták. Ám önmagában azzal, hogy a demokratikus átmenet révén elvileg szabaddá vált az út a különböző politikai vélemények kinyilvánítására, még nem vált megoldottá az a kérdés, hogy miként élhet ezzel az egyén az új viszonyok között. A családi szocializációra továbbra is a távolságtartás, valamint a háritó magatartás maradt a jellemző: a politika, a politizálás elutasítása miatt az erre vonatkozó ismereteket az iskolára s a mindennapi életben mind nagyobb teret nyerő médiára hagyták. (E probléma kör részletes leírásához Szabó Ildikó 2000-ben megjelent kötetét ajánljuk az olvasó figyelmébe).

Az 1990 után létrejött politikai berendezkedés egyik – önfelszámoláshoz vezető – bűne, hogy bízott a spontán politikai szocializációs mechanizmusok működésében, ezért politikai eszközökkel nem ösztönözte, nem segítette eléggé a demokratikus állampolgári gondolkodás kialakulását és megszilárdulását. Sőt, lopakodó módon, de fokozatosan csökkent a demokratikus mintázatok átadásának valószínűsége, és helyét 2010-ig lassan, majd 2010 óta, a politikai rendszer átalakulásával párhuzamosan rendkívül gyorsan átveszik az autoriter jellegű mozzanatok, amelyek beépülnek a szocializációs folyamatba. Ennek legfőbb jeleit először mindig az iskolarendszer átalakításában érdemes keresni.

Az állampolgári szocializáció kialakulásának legfontosabb színtere ugyanis az iskola. Az iskolarendszernek, a pedagógusoknak, sőt magának az iskolai környezetnek is olyannak kell lenni, amely ösztönöz a demokratikus értékek, normák átvételére, segíti a részvételt, és nem fanyalog például attól, hogy a fiatalok diákönkormányzatokat, pláne diákpárlamentet akarnak szervezni. A közvetlen, iskolai politikai szocializáció heves elutasítása, a politika, a közélet teljes kiűzése az iskolából ugyanakkor azzal a következménnyel járt, hogy a posztoszocializmus iskolarendszerében felnövő fiatalok szinte semmilyen ismeretet nem szereztek az őket körülvevő társadalmi és politikai világról. Ahogy erre Csáky Mihály több, iskolai szocializációt vizsgáló tanulmánya rámutat, a pedagógusok a kisebb ellenállás irányába elmozdulva inkább száműzték mindent az oktatásból, ami politikával kapcsolatos, minthogy foglalkozniuk kelljen a kényes – és kétségtelenül konfliktust hordozó/generáló – kérdésekkel.

A rendszertranszformáció után létrejött vegyes szocializáció egyik legszembeűnőbb jellegzetessége épp a kádári mintázatokra hajazó konfliktuskerülés vagy még inkább a konfliktusoktól való menekülés. A közéleti, politikai részvételt és aktivitást pontosan azért kerüli az iskola, mert automatikusan konfliktust, feszültséget generál, amit azonban az iskolarendszer szereplői – egészen pontosan a tanárok – nem tudnak megfelelő módon kezelni.

A rendszerváltozás utáni posztoszocialista időszakra dominánsan a vegyes szocializációs modell jellemző (Bognár Adrienn és Szabó Andrea említett írása nyomán). Vegyes abban az értelemben, hogy egyrészt magán viseli a megelőző, pártállami jegyeket, annak számos „hagyatéka” továbbörökítődött az 1990 és 2010 közötti korszakban. A vegyes modellben a szocializációs intézmények szerepe jelentősen megváltozott, a különböző szocializációs szereplők között gyenge és esetleges kapcsolat alakult ki. Az iskola, a család és a civil szerveze-

tek hatása korlátozott maradt, míg a média, a kortárs csoportok és a pártok szerepe egyre növekedett. A meritokráciával, azaz a tudásra épülő előmenetellel szemben a vegyes modellben egyre jobban érvényesül a pártokrácia, a pártokhoz való tartozás, a hűség és a lojalitás elve.

A vegyes politikai szocializációs modell mind az állampárti, mind a demokratikus modellhez képest eltérő jegyeket mutat. Ezeket a jegyeket Szabó Ildikó „fragmentáltnak” nevezte el, melynek legfőbb jellemzői: a szocializációs tényezők közötti esetleges, laza kapcsolat, a demokratikus állampolgári szocializáció fokozatos háttérbe szorulása, valamint a pártpolitikai identitással összefonódott nemzeti tematika előtérbe kerülése. A demokratikus gondolkodás kialakulásának ugyanakkor az elvi lehetőségei adottak voltak.

Az iskolai szocializáció keretfeltételei nem akadályozták a felelős állampolgári magatartás kialakulását, ugyanakkor különösebben nem is ösztönözték azt. A posztoszocialista korszak egyes kormányai eltérő mélységben igyekeztek befolyásolni a diffúz, azaz teljes körű, egyéni érdekektől mentes állampolgári lojalitások kialakulásának mechanizmusait, voltak inkább ideologikus és voltak kevésbé ideologikus négy évek. Ennek eredménye, hogy a vegyes modellben ideológiai szempontból létrejöhettek úgynevezett *plurális-zárt szocializációs utak*, amikor is egymástól függetlenül úgy nőhettek fel fiatalok, hogy születésüktől fogva egyetlen ideológia (legyen az bal- vagy jobboldali, liberális vagy konzervatív, keresztény vagy ateista) mentén szocializálódtak a családban, a közoktatásban, a felsőoktatásban. Ez azonban a fiatalok kisebbségére volt jellemző, a többségük alapvetően egy ideológiaseglegességre törekvő, de, ahogy arra fentebb utaltunk, a közéletet és a politikát a nevelésből a lehető legnagyobb mértékben száműző oktatásban, képzésben szocializálódott.

A szülő tehát dönthetett, hogy az állami, nagyjából ideológiasegleges nevelést választja, vagy egy adott ideológiai irányt

mutató iskolarendszerbe írta be gyermekét, aki így nagy eséllyel vált egy adott kultúrkör részévé, a családtól és az óvodától kezdve egészen a felsőoktatásig és a médiáig egyetlen irányból tájékozódva (ezért zárt ez a típusú szocializáció). Az így szocializálódott fiatalok egymástól eltérő kommunikációs készséget halmoztak fel, kis túlzással egymástól teljesen különböző politikai nyelvezetet tanultak meg. Fontos azonban megjegyezni, hogy a posztiszocializmus időszakának egyetlen kormánya sem törekedett a szocializációs utak kisajátítására, privatizációjára (ezért beszélhetünk plurális szocializációról), ráadásul az iskolarendszer viszonylagos ideológiasegességét – ahogy arra utaltunk – nem kérdőjelezte meg a mindenkori hatalom.

Az 1989/1990-es rendszerváltás első két évtizedében a vegyes politikai szocializációs modell egyes elemei változásokon mentek át. Nem egyik napról a másik napra, hanem fokozatosan alakult át a modell, egyre kevesebb lett az egyértelműen demokratikus alkotórész, és a félperifériás, széttöredezett jellegéből adódó problémák és torzulások fokozatosan utat törtek maguknak, átadva az utat egy új modell kialakulásának.

Homogén, egysíkú politikai szocializáció jelei Magyarországon

A vegyes modell a 2010-es választásokat, illetve a Nemzeti Együttműködés Rendszerének (NER) bevezetését követően számtalan alapvető fontosságú elemmel, a közvetlen szocializációs mechanizmusokat előtérbe helyező stratégiával bővült. A 2010 után kialakult korszakot helyesebb új, ideologikus-rendszerközpontú politikai szocializációs mechanizmusként jellemezni. E modellben egyre kevesebb a demokratikus szocializációs elem (egyéni önállóság, cselekvő állampolgár, a konfliktusokat felvállaló és megfelelően kezelő fiatal), és több az autoriter rendszerekre jellemző magatartásmintázat. Egy

egészen sajátos helyzet jön létre, amikor a szlogenek szintjén demokratikusnak mondott szocializációt hajt végre a hatalom egy egyre erősebben autoriter jegyeket mutató politikai, intézményi környezetben.

Abban, hogy 2010 után működésbe léphetett az ideologikus-rendszerközpontú, autoriter szocializáció, nagy szerepet játszott, hogy ezek a minták ismerősek voltak a Kádár-korszakban szocializálódott magyarok milliói számára. Noha 1990 és 2010 között megszilárdult a demokratikus intézményrendszer, vagyis formai szempontból Magyarország kétségkívül megfelelt azon követelményeknek, melyek egy demokratikus országgal szemben támaszthatók, a politikai rendszer „puhább” összetevőiben, a politikai kultúra, a politikai részvétel, a választói magatartás és a politikai szocializáció oldaláról vizsgálódva a kádári viselkedésminták számos eleme továbbélt. A NER ezeket a „hagyományokat” sikerrel rendezte át és formálta újra saját érdekeit figyelembe véve.

A NER-ben kialakult ideologikus, felülről vezérelt mechanizmusban a politikai hatalom birtokosai tudatosan fordultak a rendszerközpontú szocializáció felé, és átrendezték a posztiszocializmus ugyan széttöredezetten, félperifériásan, de valamennyire mégiscsak működgető szereplői közötti viszonyokat. A 2010 után létrejött politikai rendszer egyik legfontosabb eleme a fiatalok diffúz állampolgári lojalitását előállító, államilag kontrollált, erősen centralizált iskolarendszer.

A nevelés középpontjában a nemzet és a keresztény ideológia áll, amelyet talán legjobban a hittan vagy az erkölcstan kötelezővé tétele szimbolizál. Más társadalmi csoportok számára hordoz ideológiát a szigorúan felülről irányított, egyneműsített, kizárólag a központi akaratot szolgáló (köz)média-hálózat, vagyis a megyei és központi sajtó, a televízió- és rádióhálózat. A hatalom célja újra valamilyen „embertípus” kinevelése: az államtól függő egyéné, aki számára az állam diktálja a megismerés és a tudásszerzés kereteit és csatornáit, jövőjét pedig az

állam kezében lévő közoktatási és felsőoktatási rendszer határozza meg. A szülők előtt két út áll: vagy a nemzetközi szinten versenyképtelen, alulteljesítő és erősen alulfinanszírozott állami oktatási hálózatot veszik igénybe, vagy az egyre terebélyesedő, az államihoz képest érdemben felülfinanszírozott, ugyanakkor ideológiailag erősen elkötelezett egyházi oktatási rendszerbe íratják gyerekeiket. A NER nem is nagyon titkoltan e második út választását ösztönzi.

Az ideologikus, rendszerközpontú, egyre inkább autoriter vonásokat mutató szocializációt elősegíti, hogy a Nemzeti Együttműködés Rendszerében az intézményes autonómiák lehetőségei rendkívül gyorsan szűkülnek. Megszűnik az egyén és az államhatalom egyenrangúságára való törekvés, és nem a gondolkodó, hanem a lojális és függő szavazópolgár kerül a politikai közgondolkodás középpontjába. Mit is jelent ez az ifúság szempontjából? A felülről irányított politikai szocializáció célja a fiatalok pacifikálása, amelyet többféle eszközzel lehet elérni, s melynek alább három tipikus megnyilvánulását mutatjuk be.

Az egyik módszer lényege, hogy a fiatalok nagy csoportjai számára egyszerűen érdektelennek, unalmasnak és legfőképpen befolyásolhatatlannak kell mutatni a politikát. A Kádár-korszakhoz hasonlóan azt üzeni a legtöbb fiatal számára, hogy a politikai döntések elérhetetlen magasságokban, a hétköznapi fiatalok (a „kisemberek”) számára beláthatatlan távolságban vannak, ezért egyszerűen nem is érdemes velük foglalkozni. Az egyéni boldogulás, az állam által valamilyen módon támogatott fogyasztás (klienssé válás) egyébként is fontosabb, mint beleszólni olyasmibe, ami „nem a mi dolgunk”. A rendszer úgy integrál, hogy – paradox módon – többek között a fogyasztás felpörgetésével idegeníti el a fiatalokat a közélettől és a politikától. Nem bevon tehát, nem aktivizál, hanem leszerel és apolitizál. Még pontosabban: bizonyos politizálási elemeket privatizál és privilegizál. Megengedjük, hogy tüntess, de leg-

inkább akkor, ha az a Békemeneten történik. Lehet szimbolikus ügyek mellett kiállni, ha azok a mi szimbólumaink. Lehet politikai ünnepeket megülni, ha azok a mi ünnepeink. Egyébként pedig kevésbé akadályozunk abban, hogy maradj egy ideig fiatal, fogyassz, foglalkozz a napi ügyeiddel, vagy ha más nem, dohogj otthon, követve a szüleid fotelforradalmár mentalitását.

A másik módszer olyan példák demonstratív felmutatása, amelyek jelzik, hogy a politikai hűség, a lojalitás kifejezetten megtérülő „befektetés”. Aki lojális a rendszerhez, az előrejuthat, gyarapodhat, sőt gazdagodhat. Nem a tudás, nem a hozzáértés és tapasztalat térül meg igazán, hanem a megfelelő politikai kapcsolat. Ennek egyik módja olyan szervezetek, csoportok (például Fidelitas, különböző kamarák, kulturális egyesületek) látványos támogatása, amelyek a politikai lojalitás talaján állnak, és amelyekből könnyen lehet a politikai fősodorba kerülni és ott érvényesülni. Idesorolható az államigazgatás és a központi közigazgatás jól fizető alsó és középszintű vezető állásainak feltöltése politikailag lojális friss diplomásokkal.

A harmadik mód leginkább azokkal szemben működik, akik politikai szempontból nem értenek egyet a hatalommal. Az első fejezetből kitűnik, hogy a fiatalok, leginkább a képzett, diplomás fiatalok számára az uniós államokba való kivándorlás nagyon is kézenfekvő karrierút a 21. században. Az egyre inkább autoriter vonásokat öltő hatalom számára a vele egyet nem értő csoportokkal, személyekkel szemben nem kell mást tenni, mint nem akadályozni a külföldi munkavállalásukat. Ha egzisztenciálisan vagy morálisan ellehetetlenülnek, az előrejutási esélyeik mérsékeltek vagy gátoltak, akkor számukra a külföldi munkavállalási szándék egészen nyilvánvaló, kézenfekvő megoldássá lép elő.

Összességében ez a három tipikus, a társadalomtudományok által egyébként már többször elemzett (lásd többek között Albert O. Hirschman *Kivonulás, tiltakozás, hűség* című munkáját) eljárási módzat hatékonyan működik. A legjobban kép-

zettek, amennyiben itthoni lehetőségeik korlátozottak, választ-hatják a kivonulást, az ország elhagyását, vagy ha itt maradnak, egyszer-egyszer, elsősorban fellángolások formájában, de leg-inkább otthon, a négy fal között tiltakozhatnak, illetve lehet-nek hűségesek, lojálisak, ami az egyének szintjén busásan meg-térülhet. A hosszú következmény világos: a fiatalok – ahogy arra a későbbi fejezetekben többször is utalni fogunk – nem különösebben érdeklődnek a politika iránt, sőt politikai akti-vitásuk egész Európában az egyik legalacsonyabb, a hatalom működését és fennmaradását érdemben nem veszélyeztetik.

Az ideologikus rendszerközpontú szocializáció követke-ző fontos vonása a politikai kommunikáció érzelmi alapú, több fronton zajló, konfliktusos politizálási jellege. Ebben a kom-munikációs térben a rendszer az elért sikereket propagan-disztikus elemekkel tárja a társadalom elé, ugyanakkor kije-lől olyan személyeket, intézményeket, csoportokat, amelyeket közös ellenségként folyamatosan legyőz. A politikai kultúrában újra a függőségi elemek kezdenek el dominálni, de a korábbi időszakokra jellemző „mi és ti” kijelölés helyett a hatalom szá-mára fontos „mi” csoportok privatizációja és egyben privilegi-zálása, állami eszközökkel történő támogatása történik. A „mi és ti” kijelölés helyett tehát kizárólag a „mi” marad: ennek tag-jai részesei csak a nemzetnek, akik pedig nem tagjai a „mi” cso-portnak, azok lényegében nemzetárulók. A „mi” tagjainak kije-lölése a hatalom és annak első számú irányítója, a vezér által történik. Ebből következik, hogy a vezér iránti feltétlen lojali-tás a rendszer működésének alapja. A vezér alakja olyan régről ismert, a fiatalok számára nagyon is vonzó magatartásmintá-zatokat elevenít fel, mint a dinamizmus, a határozottság, a meg nem alkuvás és a férfias erő. A kívánt asszociációk nyilvánva-lók: egy ilyen erős kézben biztonságban van az ország és a fel-nővekvő nemzedék sorsa egyaránt.

Ebben a mechanizmusban a demokratikus szocializáció jel-legzetességei – különösen, ami az állampolgári nevelést, illetve

a demokratikus gondolkodásra való felkészítést illeti – a koráb-bi időszakokhoz képest is látványosabban, ráadásul rendkívül gyorsan épülnek le, és helyükbe a keresztény-nemzeti ideoló-giai alapon álló populista elemek lépnek be. A 2010-et köve-tő átalakulás által meghatározott mechanizmusok jellegzetes-seégei az alábbi hat pontban foglalhatók össze:

1. Már a vegyes modell fragmentált, félperifériás ciklusá-ban is megfigyelhető volt, csak most még karaktereseb-bé válik, hogy hiányoznak a demokratikus alapértékek: a kormányzati diskurzusokban, az ifjúságot érin-tő dokumentumokban alig-alig van nyoma a demokratio-s állampolgár eszményének. Mind többet jelenik meg a lojalitás, a feltétlen és kritikátlan hűség iránti igény.
2. A rendszer tudatosan átrendezi a szereplő-struktúrát: a politikai szocializációt hordozó szereplők felülről irá-nyítottak, erős állami, illetve hatalomhoz közel álló pia-ci szereplők erős kontrollja alatt állnak. Ilyen, felülről vezérelt szereplők az iskolarendszer, a média, a civil szfé-ra és az egyházi világ.
3. A második pontnak megfelelően a szocializáció formá-lis intézményeinek teljes körű, a totalitás irányába ható átalakítása zajlik. Ez a pont sok, egymással összefüg-gő lépésben nyilvánul meg:
 - A közoktatás teljes államosítása folyik (felállították a Klebelsberg Intézményfenntartó Központot, a tulaj-donosi és a fenntartói jogokat elveszik az önkormány-zatoktól); a közoktatás funkcióit átcsoportosítják a köznevelés irányába, azaz az oktatás helyett/mellett a nevelés funkcióit helyezik előtérbe. Az ősbűn a tankötelezettség leszállítása 18-ról 16 évre, amely-nek következményeként tömeges a korai iskolaelha-gyás. Ezzel egyes, egyébként is nehezebb helyzetben

lévő társadalmi csoportok oktatása, képzése, társadalmi integrálása zsákutcába kerül. Iskolarendszerű, szervezett képzés híján ezen csoportok esetében drámaian korán, 14-15 éves korban elvész bármiféle szocializáció esélye. Ez témánk szempontjából különösen fontos, mert a szakirodalom szerint a demokratikus állampolgári szocializáció 16-20 éves kor körül működhet a leghatékonyabban, különösen az iskolarendszer (a közép- és felsőoktatás) keretei között. Az iskolarendszerből drámaian hamar kikerült fiatalok politikai szocializációját megrekedtnék, őket pedig alulszocializáltak nevezhetjük.

- A Kádár-korszakot követően újra rejtett tanterv irányába történt elmozdulás, azaz elkezdődött az identitások formálásában szerepet játszó tantárgyak (irodalom, történelem, állampolgári ismeretek) tankönyveinek ideológiai töltetet hordozó átírása. Ennek következménye a világnézetileg el nem kötelezett oktatáshoz való jog megsértése, az állam által kiadott egyen-tankönyvek kötelezővé tétele és számának limitálása, mindamellett pedig a tananyag olyan mértékűre duzzasztása, amely lehetetlenné teszi az iskolai párbeszéd kialakítását a tanár és a diák között. Egyszerűen – tömeges méretekben – ellehetetlenül a frontális oktatási szisztéma felváltása más modern, a tanár és a diák közötti hierarchiát kevésbé erőltető metodológiára. A folyamat része a gyenge diákönkormányzatok működésének szinten tartása, a diákparlament szerepének relativizálása, az alternatív diákparlament ellehetetlenítése. A hittan, illetve az erkölcsstan kötelező tantárgyak lettek, a társadalomismeret tantárgy visszaszorult, a demokráciára nevelés iskolai lehetőségei csökkentek. Az iskolai és tanári önállóságot is jelentősen megnyirbálták,

a kötelező tananyagtól való eltérést minimalizálták, az iskolai függőségi rendszert újragombolták, az iskolagazgatók központi kiválasztása révén.

- Az állam elősegíti az iskolák egyre nagyobb részének egyházi fenntartásba vételét. Míg 2010-ben 572 iskola volt egyházi fenntartásban, 2016/2017-ben ennek több mint a duplája, összesen 1308, ennek következtében több mint 200 ezer gyermek oktatását egyházak végzik (csaknem hatszázat a római katolikus egyház). Ezen intézményekben, gyakran az előzetes tájékoztatással szemben általános elvárássá válik a hitéleti tevékenység mind a diákok, pedagógusok, de még helyenként a szülők (!) körében is. Az egyházi iskolának ráadásul nincs körzeti ellátási kötelezettségük, így kiválogathatják a legjobb képességű diákokat, akár az egész országból is.
 - A politikát, pontosabban a kormánypolitikusokat tudatosan visszacsempészik az iskolarendszerbe, pártpolitikusként ünnepeken, megemlékezéseken jelennek meg, szólalnak fel vagy adnak át egyes fejlesztéseket.
4. Jellemző a konfliktusok kezelésére szolgáló intézmények és eljárások eliminálása, ezen belül is a társadalmi nyilvánosság korlátozása és kontrollálása, a nyilvánosság különböző csatornáinak elfoglalása, központosítása.
 5. A hatalom tudatosan kanonizálja a kultúrát, kultúrharcot hirdet, a nem baráti kulturális intézmények, egyesületek, termékek és előadók helyzetét megnehezíti, valamint kisajátítja a kulturális tereket, szimbólumokat és tudásközpontokat (példa erre a CEU és az MTA elleni támadás, a Kossuth tér átépítése, az ikonikus szobrok lecserélése, áthelyezése, eltüntetése, vagy a budai Vár szerepének átértékelése).

6. A Nemzeti Együttműködés Rendszerében leértékelődik a szakmaiság: a centralizált központi hatalom elvárja a politikai lojalitást a szakértelem kárára. Ennek következménye egy olyan lojalitáson alapuló rendszer kialakulása, ahol az állami intézményi hierarchiát teljesen központosítják és átpolitizálják a legalsó szintű vezetői posztokig bezárólag.

Mindezen szándékok mögött egy új függőségi rendszer kialakítása a legfőbb cél. Olyan függőségi rendszeré, ahonnan egyre nehezebb a kilépés, mert a fizetendő ár többszörösen meghaladja a bent maradás esetleges erkölcsi, morális dilemmáit. Ideológiai szempontból pedig a cél a vegyes modellre jellemző plurális-zárt szocializációs út *monopolizálása* (abban az értelemben, hogy megnehezítik az alternatív ideológiai szocializáció lehetőségét, azaz egyre nehezebbé válik a párhuzamos ideológiai szocializációs csatornák működtetése) és *dominálása* (célul tűzik ki a már említett keresztény-konzervatív ideológia kiterjesztését a lehető legtöbb fiatalra). Ideológiai értelemben a 2010 utáni politikai szocializáció legfontosabb vonása, hogy a *plurális-zárt szocializációt felváltja a monolit-zárt szocializáció*.

A rendszerváltással tehát megszűnt a központosított, felülről jövő közvetlen politikai szocializáció Magyarországon, megnyitva a lehetőséget a demokratikus politikai szocializációs folyamatok megindulásának. Az államszocializmus, valamint a politikai kultúra még mélyebben gyökerező hagyatékaként viszont továbböröklődött jó néhány diszfunkció. Közülük megemlítendő az alattvalói politikai kultúra, a politikától való elfordulás, a paternalista szemléletmód, a jogtudat és az érdekérvényesítési képesség hiánya, az egyéni és az ország sorsa befolyásolásának képességébe vetett hit és a bizalom hiánya, az egyén és a rendszer aszimmetrikus viszonyának elfogadása, az egzisztenciális biztonság előtérbe kerülése, a demokrácia értékei melletti kockázatvállaló magatartással, valamint a múlttal

való szembenézés hiánya. Ezek mind-mind nehezekként tapadtak az „új”, 1989/1990 után létrejött rendszerhez. Csak az elvi esély volt meg a demokratikus reszocializáció kiépüléséhez.

A rendszer szocializációs diszfunkciói, széttoreszottsége és szétartása azonban nagyon hamar megmutatkoztak. Ennek jegyei voltak többek között:

1. a család politikai szocializációs szerepének csökkenése;
2. a politika és a közélet teljes kiűzése az iskolákból, és ezzel párhuzamosan egyfajta formális, az írott követelményeket betartó, de azokat nem magáévá tevő iskolai látszatdemokrácia létrejötte;
3. a civil társadalom pártosodása és általános gyengesége.

Ezek együttesen azt eredményezték, hogy 1990 és 2010 között a fiatalok töredéke tudott valóban demokratikus állampolgári elvek mentén szocializálódni, tág teret hagyva az informális és esetleges szocializációs hatásoknak. A nemzeti és egyéni múlttal való szembenézés, valamint a jövőbeli követendő stratégiákkal, az alapértékekkel kapcsolatos konszenzus hiánya, a rendszerváltást követően kiépülő félperifériás gazdasági, társadalmi és politikai rendszer nem szolgáltatott megfelelő alapot a demokratikus politikai szocializáció modelljének kiépüléséhez.

2010 után alapvető változások zajlottak ezen a téren is. A hatalom a demokráciának nevezett homlokzat mögött egy új függőségi rendszeren alapuló, alattvalói kultúrát, illetve a demokratikus alapelveknek kevéssé megfelelő felülről irányított, ideologikus politikai szocializációt épített ki. Kijelölte a neki tetsző társadalmi csoportokat, szervezeteket, intézményeket éppúgy, mint azokat, akiket a rendszer kiépülése szempontjából veszélyesnek vagy éppen nem tetszőnek tartott. Jól érzékelhetően másként nyúlt a szocializáció intézményrendszeréhez, nem félve kisajátítani, egyirányúsítani és átideológi-

zálni azt. Kitűzve azt a célt, hogy a politikai szocializáció révén pacifikálja, vagy ha máshogy nem megy, elidegenítse a fiatalokat a demokratikus állampolgári aktivitástól. Az előzmények adottak voltak, a fragmentált szocializáció egyes szereplőit csak megfelelő módon kellett csoportosítani. Olyan ez, mint a puzzle: minden eleme ott van előttünk, csak a megfelelő részt kell a megfelelő helyre tenni a saját érdekeink alapján.

III.

A FIATALOK ÉS A POLITIKA: BELETÖRÖDÉS VAGY RADIKALIZÁLÓDÁS?

A magyar fiatalok politikához való viszonya

Ebben a fejezetben a fiatalok politikai attitűdjeiről vonunk le következtetéseket. Mivel a fiatalok politikához való viszonya csupán az érem egyik oldala, a későbbiekben azt is megvizsgáljuk, vajon egy adott társadalom döntéshozóit érdeklik-e a fiatalok? Milyen lehetőségeik vannak arra, hogy érdeklődésük kialakuljon, s a demokratikus politikai folyamatokba ténylegesen bekapcsolódjanak? Azok a megközelítések ugyanis, amelyek a fiatalokban keresik a korosztály közéleti inaktivitásának okait, gyakran leegyszerűsítő megoldásokat javasolnak a fiatalok érdeklődésének felkeltésére (például felvilágosító kampányok, tévéhirdetések formájában), és elmulasztják a döntéshozatallal összefüggő strukturális kérdések áttekintését.

Mindemellett nyilvánvaló, hogy a társadalmi helyzet, a generációs újratermelés lehetőségei és körülményei erős befolyással lehetnek arra, hogy a fiatalok milyen ideológiai karaktert vesznek fel, hogy a politikai aktivitás egyáltalán a problématerképükre kerül-e. Szinte elcsépelet közhely: ha egy fiatal – és ide most beilleszthetnénk bárkit a magyar társadalomból – alapvető anyagi, létfenntartási, túlélési gondokkal küzd, a legutolsó, amire igénye lesz, a politikai alrendszerben való aktív, cselekvő és tudatos részvétel.

Ahhoz, hogy a fiatalok képesek legyenek felismerni és képviselni maguk, valamint korosztályuk érdekeit, elengedhe-

tetlenül fontos, hogy tájékozottak legyenek a közügyekben. Az alábbiakban hazai empirikus kutatások eredményei tükrében vizsgáljuk meg azon közkeletű vélekedés igazságtartalmát, miszerint a fiatalok nem érdeklődnek a politika iránt. Kitérünk arra is, hogy mit jelent a fiatalok számára a politika, vagyis mire asszociálnak, amikor politikáról és közéletről, közügyekről gondolkodnak.

Magyarországon a 80-as évek közepe óta készülnek olyan kutatások, amelyek konkrétan, mérhető formában mutatják, hogy miként viszonyultak az akkori fiatalok a politikához, illetve közvetve vagy közvetlenül a fiatalok politikai érdeklődésével kapcsolatosak. Ezekből az adatokból egyfelől képet kaphatunk arról, hogy mit értettek egykor, és mit értenek ma a politika fogalma alatt a fiatalok. Másfelől az is kiderül, miként alakult az érdeklődésük a politika iránt.

Tudomásunk szerint a 80-as évek közepén készült az első hazai politikai szocializációs vizsgálat. A 14–30 évesek között készített kutatásból az derült ki, hogy a kérdezettek 12%-át érdekelte nagyon, 56%-át közepesen a politika, a kicsit érdeklődők 22, míg az egyáltalán nem érdeklődők 9%-nyian voltak. A 80-as évek közepén a 10–14 évesek kétharmada számára a politika külpolitikai eseményeket jelentett, míg negyizedük kellemetlen, félelmet keltő szavakra (fegyverkezés, sztrájk, tüntetés, terror) asszociált. Szabó Ildikó korábbi kutatási eredményei tükrében részletesen leírja, miként „államosította” a fiatal állampolgárokat a Kádár-korszak: közvetlen, ideologikus szocializációs folyamatok révén egyfelől kijelölték a fiatalok számára az intézményes csatornákat a rendszerrel konform módon gondolkodóknak, míg a másként gondolkodókat mintegy „elfordították” a politikától, annak folyamatait távoli, idegen világként jellemezve a számukra. Szabó Ildikó kettős politikai szocializációnak nevezte a Kádár-korszak '70-es, '80-as évtizedeiben kialakult, feszültséggel teli szisztémáját.

Bár a rendszerváltást követően sokan a fiataloktól remélték a szemléletváltást, a deklarált politikai érdeklődés csökkent, csupán a mintába vontak 7%-a esetében minősült folyamatosnak és magas intenzitásúnak a politikai érdeklődés. Akkoriban az eredményeket az államszocializmus örökségeként aposztrofálták. A rendszerváltozás magyar ifjúságra gyakorolt hatásának társadalmi reprodukciós nézőpontból történő feldolgozása Gazsó Ferenc és Laki László (2004) munkásságához köthető: munkáik jelzik, hogy az 1990-es és 2000-es években tartós, a társadalmi integrációt veszélyeztető negatív tendenciák bontakoztak ki. A fiatalok politikai részvételét vizsgáló kutatásaikban a fiatalok körében kimutatott politikai elfordulást, passzivitást a pártokra vonatkozó negatív képzetek és értékelő vélemények erősödéséből vezetik le. További fontos következtetésük szerint rendkívül alacsony a rendszerváltozást követően felnövekvő korosztályok társadalmi aktivitása és politikai érdeklődése.

A 2000-es években megjelent, *Ifjúság* elnevezésű, négyévenkénti, nagymintás kutatások eredményeiben 30% körül mozgott a politika iránt közepesen (4-es érték) és 9% körül a nagyon érdeklődők (5-ös érték) aránya. Politika alatt a politikai pártok által végzett tevékenységet értve a fiatalok túlnyomó többsége távol érezte magát annak működésétől. A magyar fiatalok politikai aktivitása alapvetően alacsony szinten rögzült.

A politikai érdeklődést közel négy évtizednyi távlatból vizsgálva az derül ki, hogy azok az ifjúsági korcsoportok, amelyek szocializációja már teljes mértékben az új hatalmi-uralmi viszonyokhoz kötődött, éppúgy közönyt és érdektelenséget nyilvánítanak a politika világával szemben, mint ahogyan azt a Kádár-korszak végén felnőtt fiatalok körében készített vizsgálatok kimutatták, vagyis a politika iránt nagyon érdeklődők köre a rendszerváltozást követően nem bővült.

A fiatal nemzedék számára a politikai szféra távoli, nehezen átlátható, még kevésbé befolyásolható világ. A felnövekvő nemzedék körében minden bizonnyal az a társadalmi tapasztalat

rögzült, hogy az országot jellemző pártközpontú elituralom nemigen tart igényt az állampolgári részvételre. A politikai cselekvésnek nincs vonzása: az amatőr politizálás értelmetlennek tűnik, a hivatásszerű politikai tevékenység pedig egyenesen taszító. A fent felsorolt kutatások eredményei megerősítik, hogy a rendszerváltozást követő politikai és társadalmi átalakulás következtében a fiatalok politikára vonatkozó saját értelmezésében a „politika” kifejezés diszkreditálódott. A „politika” szó elutasítása nagyban kihat a fiatalok fogalomhasználatára is. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy kifejezetten a politikával kapcsolatos negatív beállítódásról beszélhetünk, nem általában a társadalmi, közéleti kérdésektől való elfordulásról. Mint azt kötetünk második fejezetében kifejtjük, a fiatalokat állampolgári aktivitásra buzdító demokratikus politikai szocializáció modellje sem elsősorban a pártpolitikai folyamatokba való bekapcsolódást ösztönzi, hanem a nem formális nevelés lehetőségeinek hasznosításával a felnőttek és a fiatalok közötti párbeszédet igyekszik előmozdítani, így teremtve lehetőséget a fiatal állampolgároknak arra, hogy közügyekben véleményüket alkothassanak.

A magyar ifjúságkutatások nem reflektálnak kellő mértékben a magyar pártok elmúlt évtizedekben tapasztalt fejlődésének a magyar fiatalok számára intézményesített mobilizációs csatornák szempontjából történő vizsgálatára. Úgy véljük, nem hagyható figyelmen kívül a magyar pártok gyenge társadalmi beágyazottsága: a pártok és a mellettük működő ifjúsági szervezetek messze nem kulcsszereplői a magyar fiatalok politikai részvételének. A pártokon belül működő ifjúsági szervezetek saját anyapártjukkal szemben is gyenge érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek, ezáltal erősen kétséges, hogy képesek-e ellátni a korosztály egészének érdekképviseletét. Ráadásul a magyar pártok sok településen egyáltalán nem rendelkeznek helyi szervezettel, vagyis a fiatalok e szervezetekkel és az általuk szervezett rendezvényekkel nem találko-

nak, létezésük a mindennapokban nem nyilvánvaló, nem kézzelfogható a számukra, ami tovább erősítheti bennük azt az érzetet, hogy a politika „tőlük távoli világ”. Márpedig ez a tény jelentős mértékben befolyásolja a fiatalok politikai érdeklődését. Úgy véljük, hogy a pártok ifjúsági szervezetei ma alapvetően a rekrutációs funkciójuknak felelnek meg leginkább, úgy is fogalmazhatnánk, hogy a Kommunista Ifjúsági Szövetséghez (KISZ) hasonlóan leginkább kádereképzőként foghatók fel. A pártpolitika intézményes szintjén akár a kormánypártok, akár az ellenzéki pártok oldalán jócskán találhatunk olyan szereplőket, akik karrierjüket az adott párthoz kapcsolódó ifjúsági szervezetben kezdték.

A 2010-es évek óta a hazai szakirodalomban kibontakozóban van egy tudományos diskurzus a politikai érdeklődés és a vonatkozó attitűdök változásáról. Egy debreceni egyetemisták körében végzett vizsgálat alapján a hallgatók a közélet fogalma alatt az általában vett magyar emberről vagy a közvetlen hétköznapijaikban lejátszódó eseményekről beszéltek, ami arra utal, hogy állampolgári kultúrájukból hiányzik a közélet modern társadalmakra jellemző képe. Az eredmények alapján személyes viszonyuk is nélkülözi az aktív, résztvevő állampolgárra jellemző késztetéseket. A magyar közélet kapcsán a bűnözés, a kilátástalanság és az irányítottság tematizálódott. A politikai véleménynyilvánítás tabuként jelent meg, a hallgatók a nézetek ütköztetését nem tekintik a követhető értelmiségi ethosz részének. A fiatalok elhatárolódnak a közélettől, ennek okaként a politikai szereplők dilettantizmusát, a demokratikus érdekkartikuláció hiányát és a magánérdek túlsúlyát nevezték meg.

A politika iránt érezhetően, statisztikailag releváns módon kisebb az érdeklődés, mint a „közélet” iránt, oly módon, hogy míg a politika esetében fokozatosan csökkenő tendencia mutatható ki, addig a közélet viszonylatában stagnálásról, illetve kisebb elmozdulásról beszélhetünk (amint ezt az *Aktív Fia-*

talok Magyarországon egyetemista-főiskolás vizsgálat három etapjának (2011, 2013, 2015) empirikus eredményei egybevégezően jelezték). Ugyanerre a következtetésre jutott két másik kutatás is, amely a társadalom eltérő rétegeit vizsgálta. A *Magyar Ifjúság Kutatás 2016* szerint a 15–29 évesek politikai érdeklődése (5-ös skálán mérve) 2 átlagpont, míg a közéleti érdeklődés 2,5 átlagpont körül található.

Azt állítjuk, hogy a politika és a közélet fogalma elválik egymástól. A közélet egy szélesebb, kevésbé átideologizált és kevésbé átpolitizált fogalom. A politika viszont erősen negatív értéktöltetű, függőségi viszonyrendszerre építő, a hétköznapi valóságtól teljesen elszakadt fogalom, amelyet az esetek többségében a pártpolitizálással azonosítanak a fiatalok. Ennek megnyilvánulása a már hivatkozott, egyetemisták körében végzett kutatásokban is tetten érhető. A hallgatóknak ugyanis nyitott kérdésre válaszolva, saját szavaikkal kellett megfogalmazniuk, hogy mit jelent számukra a politika: 2013 és 2015 között a politikával kapcsolatos asszociációk az egyébként is túlnyomóan negatív kontextusból a teljesen negatív kontextusba kerültek át. Míg 2013-ban a leggyakrabban említett kifejezés a „hazugság” volt, addig 2015-ben a magyar egyetemisták és főiskolások a „hazugság” mellett a „korrupcióval” azonosították a politikát. 2013-ban fel-felbukkantak még olyan értékesemleges kifejezések, mint a „hatalom”, a „parlament”, a „közélet”, a „pártok”, a „társadalom” vagy a „vita”, 2015-ben azonban a „csalás”, a „lopás” és a „pénz” kifejezések is gyakorivá váltak. A fent említett kutatások fontos tanulsága, hogy a közélet iránt kevésbé érdeklődők a politika iránt sem érdeklődnek, ugyanakkor a magasabb szintű közéleti érdeklődés nem feltétlenül jár együtt kimagasló politikai érdeklődéssel.

A fentieket összegezve, az empirikus vizsgálatok eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy a fiatalok politikai integrációjának igényével fellépő „felnőtt-társadalom” rossz úton jár. A politikát – ha csak tehetik – elkerüli a fiatal korcsoport,

mára – ahogy fentebb erre utaltunk – ugyanott tartunk, ahonnan a '80-as évek közepéből származó kutatási eredmények alapján elindultunk. A politika a legkevésbé sem vonzó, a fiataloktól talán még a korábbiakhoz képest is távolabb világ. Úgy véljük, hogy célszerűbb lenne a demokratikus állampolgári szocializáció modelljében gondolkodva sokkal inkább a közélet fogalmát használni, mint a jött, látott és elbukott politikáét. Bármilyen fogalmat használunk is, látnunk kell, hogy nem önmagában a fogalmak, hanem a fogalmak mögötti értékek, normák, formális és informális magatartásmintázatok lesznek vonzók vagy éppen taszítók a fiatalok számára. Hogy egy világos analógiával éljünk: nem a bűvös tükör a hibás, ha Hófehérke mostohája már nem a legszebb a vidéken. A magyar valóság annyiban mutat túl ezen, hogy lassan 40 év távlatában is csak elvétve találunk olyan időszakot, amikor a „mostoha” tényleg vonzó lett volna az ifjúsági társadalom számára.

A demokratikus részvétel felfogása és a demokráciakép

A fiatalok demokráciáról alkotott elképzelései híven tükrözik, milyennek érzékelik a társadalmi környezetet, aminek alakítására állampolgárként jogokat szereznek, és elvileg beleszólással bírnak. Csákö Mihály 2005-ben és 2008-ban felvett politikai szocializációs vizsgálataira arra jutottak, hogy a magyar középiskolások passzívan értelmezik azt: legtöbbjük személyes biztonságot vár a demokráciától, így a magánélet tiszteletben tartását, a törvény előtti egyenlőséget. Jóval kevesebben tartják részének a többpártrendszer, az egyesülési szabadságot, a beleszólást a politikába és a kisebbségi jogok érvényesülését. A magyar fiatalok demokráciaképében nagy jelentőséget kapnak a személyes és anyagi biztonsággal összefüggő elemek, háttérbe szorulnak viszont a politikai és szociális jogok, értékek. Az adatok a kisebbségekkel és a marginális pozícióban lévőkkel szem-

beni tolerancia és szolidaritás alacsony szintjéről tanúskodnak. Magyarországon a fiatalok véleménye a jelenlegi politikai rendszerrel kapcsolatban rendkívül hasonló ahhoz, amit 1989-ben az akkori fiatalok az államszocialista rendszerről vallottak: nevezetesen azt, hogy ez a politikai rendszer nem ad valódi lehetőséget a politikai döntéshozatali folyamatok befolyásolására.

Nagy mintás ifjúságkutatások eredményei alapján a 15–29 éves magyar fiatalok négytizede gondolja úgy, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb, közel egyharmaduk képtelen eldönteni, vajon a demokrácia vagy a diktatúra jobb-e a számára, 14%-uk pedig kifejezetten azon a véleményen van, miszerint bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint a demokrácia. A legfeljebb 8 osztályt végzettek közel negyede (24%) nem tud erre a kérdésre válaszolni, s ez az arány tovább romlik a szakiskolát, szakmunkásképzőt végzettek körében: 40%-uk nem tud ebben, a közélet szempontjából alapvető kérdésben állást foglalni. Mindez egybecseng az alapfokú oktatás demokratikus szocializációban játszott szerepének válságáról, valamint a szakiskolák problémáiról készített kutatások eredményeivel. Egyöntetű kutatói álláspont, hogy a magyar iskolarendszer nem készíti fel megfelelően a fiatalokat arra, hogy a kialakult politikai szisztémában aktív állampolgárként részt vegyenek.

Fontos azonban az 1990 után felnőtt korosztályok esetében a demokráciáról általában alkotott kép és a Magyarországon létező, 1989 után létrejött „létező demokrácia” fogalmi megkülönböztetése. A két kép ugyanis valójában elválík, ám ennek tudatosítása máig hiányzik mind a közbeszédből, mind a tudományos diskurzusból. A probléma egyik oka az, hogy miután a demokratikus politikai rendszerben felnövekvő korosztályoknak nincsenek közvetlen emlékeik a diktatúráról, és a politikai szocializáció hiányosságai miatt arról a legalapvetőbb információk sem jutnak el hozzájuk. A másik ok pedig az, hogy a demokráciáról mint politikai rendszerről sem szereznek

ismereteket. Így viszonyítási alapnak az általuk megélt politikai rendszert tekintik: a rendszerváltás utáni modern magyar demokrácia teljesítményéről, a „létező demokráciáról” mondanak véleményt. Tehát vélelmezhetően a létező demokrácia negatív felfogása az, ami visszahat a demokráciáról versus diktatúráról való gondolkodásra. Ezen túlmenően nincs feldolgozva, értékelve a közelmúlt és a jelen sem, és az sincs kibeszélve, hogy az 1990-et követően Magyarországon megvalósult demokráciának milyen a viszonya egy „ideális” demokráciához, valamint a demokrácia által vallott értékekhez. Ebből adódik, hogy miközben a társadalom a rendszerváltás kezdete óta szalad egy véget érni nem akaró felzárkózási versenyben, folyamatosan csökken a „létező demokráciával”, azaz a működő rezsimmel való elégedettség, csökken a rendszer legitimitása, ezzel párhuzamosan nem a demokrácia reformjáról, egy jobb, működőbb demokrácia kialakításának lehetőségeiről szól a diskurzus, hanem az egyre növekvő elégedetlenség hatására egy más, diktatórikus rendszer iránti igény kezd kialakulni. Az elégedetlenséget részben az is magyarázza, hogy a magyar fiatalok demokráciafelfogása gazdasági alapú: azt, hogy a demokrácia jól vagy rosszul működik-e, elsősorban az ország gazdasági teljesítőképességének – és személyes élethelyzetüknek – rendelik alá.

A demokráciakép tisztázása érdekében az *Aktív Fiatalok Magyarországon* kutatássorozat keretében készített kvalitatív felmérés olyan értelmezési csoportokat különböztetett meg, amelyekből kiderült, hogy a demokrácia különböző felfogásai közül melyek vannak jelen a magyar hallgatók politikai gondolkodásában. Az eredmények külön érdekessége, hogy a demokrácia résztvevői aspektusa nem reprezentálódik a magyar fiatalok demokráciáról alkotott képében. Az említett kvalitatív eredmények tanulságait figyelembe véve a politikai részvétel hiányzik a legtöbb hallgató (62%) kollektív tudatából, vagyis a részvételt a magyar hallgatók egy igen szűk kisebbsége tartja fontosnak.

A politikailag aktívak (vagyis a hallgatók 38%) körében a szerzők öt csoportot különböztettek meg. Az elemzés alapján kisebbségben vannak azok a demokratikusan gondolkodó csoportok, akik körében a politikai részvétel egyéni szinten megerősíti a demokrácia értékeit: ilyenek az aktív demokraták, akik a politikai részvétel számos, különböző formájában részt vesznek, ők a vizsgált magyar diákok legkisebb csoportját (8%) jelentik. Szintén idetartoznak a hagyományos demokraták, akik a választási részvétel terén aktívak, e csoport a hallgatók közel egyhatodát (15%) teszi ki. A magyar diákok e csoportjai egyértelműen a demokrácia elkötelezett támogatói, és elutasítják a tekintélyelvűséget. Az aktív tekintélyelvűek csoportja (15%) arra a paradox helyzetre mutat rá, hogy a nagyobb mértékű részvétel kevesebb demokratikus elkötelezettséget eredményezhet. Számukra a demokrácia önmagában nem érték, és ők a legelégedettebbek a mai magyar rendszer működésével. Ugyanakkor politikailag aktívak, sőt a választási részvétel tekintetében aktívabbak, mint az aktív demokraták. Az ebbe a csoportba tartozó hallgatók a leginkább jobboldali, konzervatív és radikális felfogásúak. A passzív demokraták (26%) csoportjába tartozók között az összes válaszadó közül a magukat leginkább baloldalinak, liberálisnak és mérsékelt beállítottságúnak vallók találhatók. A passzív autoriter hallgatók (36%) annak ellenére, hogy elsődlegesen a csoportot a tekintélyelvű nézetek határozzák meg, a passzív demokrata csoportokhoz vannak közelebb, mintsem az aktív autoriter hallgatókhoz. Ideológiai értelemben egyébként – nagy arányuknál fogva – ők képviselik az „átlagos” értéket.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a magyar fiatalok számára a demokrácia nem érték, hanem egy állapot, amelyhez nincs érzelmi viszonyulásuk. Az iskolarendszer – ahogy erre utaltunk – nem segíti a demokratikus normák átadását, a politika pedig láthatóan nem is ösztönzi erre. Kérdés, hogy a demokratikus gondolkodás pusztán egy kifutó modell-e

a rendszerváltozásnak nevezett hosszú szezomban, vagy tartós kelléke a fiatalok gondolkodásmódjának. A jelek arra utalnak, hogy nincs valós és tartós talapzata ennek a szocializációs modellnek, így a lassú erodálódását a fiatalok vajmi kevésbé fogják megakadályozni.

Radikálisak-e a magyar fiatalok?

A hazai nagy mintás ifjúságkutatások alapján tudjuk, hogy a magyar fiatalok többségére nem jellemző a radikalizmus elfogadása. Ugyanakkor a magukat radikálisnak valló fiatalok aránya növekszik: míg 2008-ban csupán a kérdezettek 6%-a helyezte magát a mérsékelt-radikális skála 6-os és 7-es pontjára, addig ez az arány 2016-ra megduplázódott. A magyar fiatalok radikalizálódásának főbb okai között a hazai széttöredezett és félperifériás politikai szocializáció (kötetünkben korábban jellemzett) sajátosságai, valamint a tekintélyelvűség és az előítéletesség növekedése rejlenek.

A magyar fiatalok radikalizálódásában kétségkívül fontos szerepet játszott a Jobbik megjelenése. Róna Dániel részletesen kifejti az életkor és a szélsőjobboldalra szavazás közötti robusztus összefüggés okait. Azt, hogy az általa vizsgált időszakban a fiatalok nagyobb eséllyel szavaztak a Jobbikra, az elitből és a demokráciából való kiábrándulás növekvő mértékével, az intézményekbe vetett bizalom csökkenésével magyarázta a szerző. Emellett bizonyította az internethasználat, azon belül is a radikális-szélsőjobboldali tartalmak növekvő népszerűségét a magyar fiatalok körében. Annak okát, hogy a párt különösen népszerű az első választók körében, a szerző a szélsőjobboldali szubkultúra rendkívüli kiterjedtségében láttatta. A Jobbik közösségi élményt kínált azoknak a magyar fiataloknak, akik közéleti kérdésekről sem a családban, sem az iskolában nem beszélgethettek senkivel, ezáltal képes volt betölteni

a fiatalok körében a hagyományos pártok gyenge helyi beágyazottságából fakadó úrt. A párt által kínált kulturális és hagyományörző programok népszerűvé válhattak ott, ahol se mozik, se koncertek, se sportegyesületek vagy igényes szórakozóhelyek nem színesítették a helyi kulturális kínálatot, így a párt programjai nem csupán világnézeti-értelmezési hiányt pótolnak, hanem lehetőséget kínáltak a fiataloknak szabadidejük eltöltésére.

A 2010 óta hazánkban bekövetkezett rendszerszintű változások tükrében fontos azonban, hogy különbséget tegyünk a politikai cselekvésben megjelenő radikalizálódás és az általános értelemben vett radikalizmus, azaz a radikális értékek elfogadása között. Különösen fontos ez a különbségtétel az úgynevezett hibrid rezsimekben, ahol a rezsim vezetői a látszat, például a nemzetközi legitimitás kedvéért megőrzik a demokratikus intézményeket, de csak arra használják ezeket, hogy saját hatalmukat újratermeljék, és ennek érdekében elvágják az ellenfelek útját a gazdasági erőforrásoktól, kisajátítják a sajátot, kiszorítják az ellenzékiet minden az állami pozícióból, és a maguk hasznára szabják át a választási rendszert. Az ilyen hibrid rezsimekben a hatalom ellen szerveződő mozgalmakra jellemző magatartásformák között megjelenő „tarka ellenállás” (e fogalom alaposabb átgondolásához Krasztev Péter és Jan van Til 2013-ban megjelent tanulmánykötetét ajánljuk az olvasó figyelmébe) magában foglalja a polgári engedetlenség eszköztárát, de nem jár erőszakkal, rongálással, és nem sérti mások alapvető jogait. A „tarka ellenállásban” aktív új társadalmi mozgalmaknak tagjai a demokráciahiány, illetve a félautoriter rezsimek ellen lépnek fel, ezért az így ellenálló aktivista nem radikális, bár a hatalom reakciója függvényében cselekvése radikalizálódhat. Az ilyen típusú ellenállásban részt vevő egyén azért követ el törvénysértést, hogy igazságtalan, méltánytalan, alapjogsértő szabályozásra vagy hatósági gyakorlatra hívja fel a közfigyelmet. Ilyen tette akkor kerül sor, ha nincs más eszköz az elfogadhatatlan helyzet megváltoztatá-

sára. A polgári engedetlenség jellemzője, hogy az engedetlenkedő tudja, hogy tette jogi felelősségre vonással járhat, és vállalja a hátrányos következmények kockázatát. Az ilyen típusú ellenállás ikonikus példája az 1998-ban alapított, Otpor! elnevezésű szerb ifjúsági mozgalom, amely a Milošević-rezsim ellen fellépő fiatalok szervezete volt, s amelyet a hatalom betiltott, tagjait üldözött. Napjaink Magyarországon ennek a fajta ellenállásnak is megjelentek nyomai a fiatalok körében. Azonban hangsúlyozzuk, hogy ez a magatartásmintázat nem az egész magyar fiatalságra jellemző, általános eljárási mód. Ahogy erre többször is utaltunk, az ifjúsági rétegek többségében ugyanis is a passzivitás, a politikai apátia a legjellemzőbb.

A nyugati demokráciákban a radikalizálódásnak van egy más, a fentiekől eltérő megjelenése: a politikától való tudatos távolmaradás. A fiatalok hagyományos részvételének visszaszorulása kapcsán egy globális trendnek lehetünk tanúi: számos fejlett demokráciában a fiatalok azért nem szavaznak, mert nem tartják azt hatékony eszköznek érdekeik érvényesítéséhez. Ulrich Beck gondolataiból kiindulva arra a következtetésre juthatunk, hogy a fiatalok körében a politika elutasítása a kockázattársadalom által kínált szabadság kifejeződése. Nem azért maradnak távol a politikától, mert nem érzik át állampolgári felelősségüket: éppen ellenkezőleg, a kötelességtudatuk birtokában, tudatosan döntenek úgy, hogy a változást nem szavazás, hanem cselekvés útján érik el. Azon fiatalok esetében, akik így döntenek, a távolmaradás nem az apátia jele, hanem a rendszer legitimációját próbára tevő, tudatos, aktív állásfoglalás. Az így cselekvő fiatalokat a szerző radikálisan apolitikus ifjúságnak nevezi, akik körében a szavazástól való távolmaradás a politikai cselekvés kulcseleme. Politikájuk alapja a formális, intézményes politizálás elutasítása. Bár magyarországi kutatás kifejezetten ezt a csoportot nem vizsgálta, a fiatalok körében növekvő elitellenességből kiindulva jó okunk van feltételezni, hogy a magyar fiatalok körében is megjelent ez a fajta attitűd.

Résztétel és passzivitás

A politikai részvétel a társadalomban megjelenő formái időről időre változnak, és általában a fiatalabb korosztályok azok, amelyek az új ötletek, módszerek, technikák kidolgozásában élen járnak. Ebből a korosztályi különbségből adódik, hogy az idősebbek olykor nem érzékelik az idők változását, és a fiatalok passzivitására panaszkodnak. Teszik ezt sokszor úgy, hogy nem feltétlenül értik azt, ahogyan az általuk inaktívnek tartott fiatalok egyes csoportjai nagyléptékű változásokat készítenek elő. Amikor tehát arról gondolkodunk, aktívak-e a fiatalok, fontos tisztázni azt, miként változnak a részvétel formái, és mit tekintenek „értelmes” részvételnek a felnőtt-társadalom tagjai, különösen a politikai döntéshozók.

Fontos, ám a hazai közbeszédben ritkán említett változást jelent, hogy az elmúlt évtizedekben a nyugati demokráciákban a hagyományos politikai részvétel (választási részvétel, politikai szervezetekben való részvétel, illetve az ezen szervezetekhez való kötődés bizonyos formái) terén csökkenés tapasztalható, miközben az ügyorientált, civil mobilizáció terén növekedés mutatkozik. Különösen a választásokhoz köthető cselekedetek – úgymint a szavazáson való részvétel, kampánytevékenység, pártokban végzett tevékenység – bizonyultak kevésbé vonzóknak, míg a parlamenten kívüli tevékenységek – tüntetés, állampolgári lobbicsoportok – népszerűbbé váltak.

A politikai részvételt vizsgáló nemzetközi szakirodalom a *hagyományos*, intézményesült részvételi formák alatt a választási részvételt, a politikai szervezetekben (pártok, szak-szervezetek) való részvételt, illetve az e szervezetekhez való kötődés bizonyos formáit (például valamilyen kampánymunka végzése, részvétel és felszólalás a politikai szervezetek gyűlésein, politikai jelvények viselése) érti. A fiatalok körében különösen a választásokhoz köthető részvételi formák bizonyultak kevésbé vonzóknak. Ennek egyik fő oka, hogy míg korábban

a fiatalok közéleti részvételének hagyományos terepét a pártok jelentették, addig mára e téren változás állt be. A társadalom idősebb tagjait a tömegpártok korában még a pártok és a párttagok vonták be a közéletbe, vagyis a pártok által ellátott feladatok között hangsúlyos volt a párt által vallott ideológiai meggyőződés társadalmon belüli megerősítése és újratermelése. A korosztály számára létrehozott ifjúsági szervezetek a tagság megújításának, a szavazótábor növelésének eszközeként funkcionáltak, képviselve a párt fiatal korosztályok felé mutatott arculatát. Az ifjúsági szervezetek a pártok leendő elitjének kiválasztódásában is markáns szerepet tölthettek be. A fiatalok közéleti aktivitására hatással bírt, hogy a tömegpártok az őket érő kihívásokra válaszul új stratégiát dolgoztak ki. A tagság leértékelődését hozó új pártrendszerben a gyűjtőpártokra, majd később a kartellpártokra épülő politikai versenyben a szavazatok maximalizálására törekvő, professzionizált kampánytechnikákat alkalmazó pártok felhagytak azon törekvésükkel, hogy a választókat szervezetileg is tartósan magukhoz láncolják. Lemondtak a tagság érdekében ellátott szociális funkcióik jó részéről, így egyebek mellett a nagy létszámú ifjúsági szervezetek fenntartásáról is, hozzájárulva ezzel a politikába újonnan bekapcsolódó korosztályok politikai érdeklődésének átalakulásához. A fiatalok által igénybe vehető mobilizációs csatornák beszűkülése a pártok szervezeti átalakulását követően a közélet iránti érdeklődés csökkenését, az inaktívvá váló fiatalok számának növekedését vonta maga után. Az aktívak egy részének körében pedig a változás a közéleti részvétel új formáinak megjelenésével járt együtt.

Az új típusú társadalmi mozgalmakban az az újszerű, hogy nem pártok, nem is feltétlenül választási szándékok, sőt még csak nem is nagy ideológiák mentén szerveződnek, hanem sokkal inkább célorientált mozgalmak, amelyek a nyugati demokráciákban az 1960-as évek óta vannak jelen. E szektor szereplői kollektív tudatot, szolidaritást és szervezeti infrastruktúrát

alakítottak ki. Ez utóbbi jórészt az informális, mikromobilizációs, személyközi hálózatokban öltött testet. Ezeket a részvételi cselekedeteket „kollektív” vagy másképpen közvetlen demokratikus részvételnek nevezi a szakirodalom.

A részvételhez szükséges erőforrások tekintetében megkülönböztethetünk sok erőforrást igénylő, intenzív bevonódást követelő face to face akciókat, valamint a kevés erőforrást és alacsony bevonódást igénylő formákat. Az állampolgári részvétel minősített, sok erőforrást igénylő esete a politikai tiltakozásokban való mobilizáció. Ezen belül is a hierarchia csúcsán a nem hagyományos, konfrontatív, legális politikai tiltakozásokban történő részvétel áll. Ilyen közvetlen tiltakozási formák az üléssztrájk, a különböző blokádok, az expresszív, szimbolikus cselekvések (például éhségsztrájk). A közvetlen részvétel kis erőforrás-igényű, kis egyéni kockázattal és kevés bevonódással járó formája a tiltakozó levelek, petíciók aláírása.

A politikai aktivitás kérdéskörét új megvilágításba helyezi az online politikai részvétel létrejötte. A szakirodalomban egyetértés van a tekintetben, hogy az online aktivitás növekszik. Online participáció alatt az internet mint generikus felület által lehetővé tett, a hagyományos és közvetlen részvételhez sorolt cselekvési formákat egyaránt magában foglaló, sokoldalú részvételt értünk (közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatos hozzászólásokat, kommenteket, lájkolást, illetve különböző ügyek generálását, posztolását blogokon, közösségi oldalakon). Az online részvételi formák közös jellemzője, hogy minden típusa viszonylag kis erőforrás-igényű, és az egyéni bevonódás szintje akár minimális is lehet.

A téma kapcsán kibontakozott, elsősorban online térben zajló társadalmi vita során a háló-elit által folytatott új részvételtől, a politikai részvétel elektronikus formáinak közéleti aktivitásra gyakorolt hatásáról szóló angolszász tudományos vitákban új fogalmak felszínre kerülésének lehetünk tanúi. *Mikroaktivizmus* alatt olyan kis hatókörű, több személytől több

résztevő felé irányuló politikai kommunikációs tevékenységek értendők, mint a politikai célú Facebook-csoportok létrehozása, politikai témájú cikkek megosztása Twitteren keresztül vagy politikai tartalmú videók megosztása a YouTube-on. Ezek a tevékenységek mikroszintű cselekvéseknek tekinthetők, s a digitális aktivitás más formáitól eltérően céljuk szerint nem feltétlenül a mobilizációra irányulnak.

Míg a nyugati, nyugat-európai szakirodalom a fiatalok választási részvételi hajlandóságának trendszerű csökkenéséről tudósít, addig hazánkban a fiatalok relatíve magas arányban (49–55%) szavaznak. A magyar fiatalok körében azonban a közvetlen részvétel terén egyértelműen alacsony adatokat találunk, bár ezt a képet árnyalja, hogy azon fiatalok körében, akik aktívak, a bevonódás kulcsát éppen a közvetlen tiltakozóakciók jelentik. A magyar fiatalok online politikai aktivitását vizsgáló korábbi kutatások eredményei alapján az internetben rejlő politikai potenciált azon csoportok tudják kihasználni, akik már eleve elkötelezettek és aktívak. A kutatás eredményei alapján a magyar társadalom információs rétegződése határozottan fedi a hagyományos demográfiai rétegződés mintázatát, a hagyományosan privilegizáltaknak tekintett társadalmi csoportok láthatóan teljes átfedést mutatnak a hálóllellettel.

Jelenleg is folyik az a vita, hogy az online aktivitás nem pacifikálja, nem vezeti-e le a valós társadalmi felháborodásokat és az aktivitási potenciált. Nem tudunk egyértelműen sem igent, sem nemet mondani arra a kérdésre, hogy befejezettnek érzi-e a témával kapcsolatos „feladatát” az a dühös fiatal, aki lájkolt egy oldalt vagy megosztott egy vicces mémet a népszerű *közösségi médiafelületeken*. A magyar egyetemisták körében készített kutatások azt mutatják, hogy az online és közvetlen részvétel között van korreláció, ugyanakkor kimutathatók olyan csoportok, akik az online aktivitásukat nem viszik át más, az egyszerűség kedvéért gyűjtőnéven offline-nak nevezett részvételi formákra.

Az mindenesetre kijelenthető, hogy változásnak vagyunk tanúi. A részvétel korántsem ugyanazt jelenti egy fiatal, mint egy Kádár-korszakban szocializálódott felnőtt számára. Nem minőségi, hanem kifejezetten generációs különbségről beszélhetünk. Úgy tűnik, hogy a közvetlen aktivitás a kulcsa a fiatalok részvételének. Ha egy tizen-huszonéves részt vesz egy úgynevezett kapueseményen, azaz elmegy egy nyilvános, szervezett és legális tüntetésre, sokkal könnyebben fog más közvetlen részvételi formába is bekapcsolódni, de – és ez különösen érdekes – a választásokon is nagyobb arányban fog megjelenni. A választás azonban önmagában is érték a magyar fiatalok számára. A különböző nemzetközi összehasonlító vizsgálatok ugyanis világosan mutatják, hogy a felnőtt-társadalomhoz hasonlóan a fiatalok jelentős része sem ért mást politikai részvétel alatt, mint hogy *négyévente egyszer megjelenik a szavazóköri körzetében, és leadja a voksát egy politikai pártra és/vagy egy politikusra*. Épp ezért állhat elő az a sajátos helyzet, hogy míg a közvetlen részvételi formákat összehasonlító elemzésekben a magyar fiatalok mindig leghátul kullognak, addig a választási részvétel tekintetében a középso harmad felső részén helyezkednek el.

Kitekintés a visegrádi országok fiataljaira

Jogosan merül fel a kérdés, vajon mi jellemzi a demokratikus átmenetet szintén velünk kezdő visegrádi országok fiataljainak politikai aktivitását.

Az egyes országok politikai tradíciója, kultúrája befolyásolja, hogy a fiatalok hogyan érzékelik, mennyire tudnak beleszólni az életüket meghatározó döntésekbe, a szervezetek, intézmények működésébe. Mind a négy volt szocialista ország fiataljaira jellemző a saját politikai befolyásukkal szembeni szkepticizmus, de egyértelműen mások a tapasztalatok az egyes országokban. A szlovák, a cseh, valamint a lengyel fiatalok számára a „legelérhetőbbek” a lokalitás szereplői, így a helyi intézmények, civil szervezetek, amelyek döntéseit, irányultságát valamennyire képesek befolyásolni. A magyar fiatalok azonban merőben másként gondolkodnak: függetlenül attól, hogy országos vagy helyi döntéshozókról van szó, háromnegyedük úgy látja, hogy nincs semmilyen befolyásuk azok működésére. Számukra a politika tényleg elérhetetlen, befolyásolhatatlan, távoli világ.

A visegrádi országokban egyébként nem túl népszerű az ifjúsági szervezetekhez való csatlakozás, a fiatalok többségének nincs ilyen tapasztalata. Szlovákiában a válaszadók 13%-a tagja volt valamilyen ifjúsági szervezetnek, 20%-nak volt korábban ilyen tapasztalata, míg durván kétharmada soha nem csatlakozott semmilyen ifjúsági szervezethez. Csehországban a válaszadók 12%-a rendelkezik jelenleg tagsággal, 26% korábban volt tag, és 62% soha nem csatlakozott semmilyen ifjúsági szervezethez. Nagyon hasonló a helyzet egyébként Magyarországon, ahol 12, 23 és 65% az arány. A legkedvezőbb arányok a lengyel fiatalok körében mutatkoztak: 18%-uk jelenleg is rendelkezik tagsággal, 23%-uk korábban volt tagja rövidebb-hosszabb ideig valamilyen szervezetnek, és 40%-uk nem csatlakozott ifjúsági szervezethez. Az ifjúsági szervezetek politikai súlyával kapcsolatosan mind a négy országban szkeptikusak a fiatalok, de a politikai pártoknál egyértelműen pozitívabbnak ítélik meg az ifjúsági szervezetekhez való csatlakozás értelmét. Az ifjúsági szervezeteket mind a négy országban nagyobb arányban kötötték a civil szervezetekhez, mint a politikai pártokhoz.

A választásokkal kapcsolatosan már nagyobb eltérés mutatkozik a visegrádi négyek fiataljai között: a lengyelek több mint háromnegyede (78%), a szlovák fiatalok 71%-a egyetértett vagy erősen egyetértett azzal az állítással, hogy a parlamenti választásokon való részvétel állampolgári kötelesség. Kisebb mértékben osztották ezt a véleményt a másik két ország fiataljai (a csehek 62%-a, míg a magyarok 60%-a értett egyet). Ugyanakkor

A választásokkal kapcsolatosan már nagyobb eltérés mutatkozik a visegrádi négyek fiataljai között: a lengyelek több mint háromnegyede (78%), a szlovák fiatalok 71%-a egyetértett vagy erősen egyetértett azzal az állítással, hogy a parlamenti választásokon való részvétel állampolgári kötelesség. Kisebb mértékben osztották ezt a véleményt a másik két ország fiataljai (a csehek 62%-a, míg a magyarok 60%-a értett egyet). Ugyanakkor

azt is gondolják a fiatalok, hogy a választások hatással vannak az életükre, bár az előzővel fordított sorrendben alakult az egyetértők aránya: a magyarok 78%-a, a szlovákok 68%-a, a csehek 64%-a és a lengyel fiatalok 60%-a gondolja úgy, hogy a választások eredményének van hatása az életükre. Jól láthatóan a magyar fiatalok részvételi potenciálja a választásokban merül ki.

Bár a helyi választásokon való részvételt fontosnak tartják, az országos választásokat mindenütt fontosabbnak gondolják a fiatalok. A fentiekkel némileg ellentmondásban, de mind a négy országban úgy érezte a többség, hogy ennek ellenére az életére a helyi közösség bír a legnagyobb hatással. Az olyan proaktív megállapításokat, mint „a választás egy lehetőség az érdekeink demonstrálására”, a lengyel és a szlovák fiatalok hasonlóan magas arányban (78% és 73%) adták, míg a magyarok 63%-a, a csehek 58%-a értett egyet a kijelentéssel. Néhány állítás kapcsán a visegrádi fiatalok nagyon egyformán és egyöntetű magabiztossággal vélekedtek: mind a négy országban 80% körüli azoknak az aránya, akik szerint a politikusok nem igazán törődnek velük, illetve akik szerint a politikának új arcokra, új vezetőkre van szüksége. A politikai szkepticizmus további jele, hogy a fiatalok többsége minden országban úgy gondolta, hogy a politikai pártok között nincs nagy különbség, és egyedül a lengyel fiatalok között vannak minimálisan többségben (51%), akik szerint érdemes csatlakozni politikai pártokhoz. A szlovák fiatalok 40%-a, a cseh fiatalok 41%-a egyetértett ezzel az állítással, de a magyaroknak csak a negyede szerint érdemes csatlakozni.

*

A fentiekben bemutattuk, hogy az intézményi demokráciában felnőtt fiatalok éppúgy közönyt és érdektelenséget nyilvánítanak a politika világával szemben, mint ahogyan azt a Kádár-rendszer végén felnőtt fiatalok körében készített vizsgálatok kimutatták, tehát az elmúlt harminc évben a helyzet e tekintetben

szinte semmit sem javult. Hasonló kép rajzolódik ki a politikai rendszer megítélése kapcsán: a fiatalok úgy vélik, hogy a szocializmushoz hasonlóan a létező demokrácia döntéshozói sem kínálnak valódi lehetőséget a politikai döntéshozatali folyamatok befolyásolására. Miközben a politikai rendszer legitimációja szempontjából fontos választási részvétel terén a magyar fiatalok körében nem mutatkozik a nyugati demokráciákat jellemző trendszerű visszaesés, valamint a rendszert kihívó tüntetéseken, petíciókban részt vevő fiatalok aránya sem kiugró, megfigyelhető a magukat radikálisnak valló fiatalok arányának növekedése. Amennyiben tehát a rendszerváltozás idején elgondolt célkitűzés a fiatalok politikai rendszerhez való viszonyának javítása volt, akkor az adatok alapján a magyar fiatalok közel egytizede azt a következtetést vonta le: én nem szólhatok bele, tehát radikalizálódom, míg a „csendes többség” a politikától való elzárkózást, a politikai döntéshozataltól való távolmaradást választotta.

IV.

A POLITIKAI DÖNTÉSHOZÓK ÉS A FIATALOK

A fiatalok politikai részvételéről szóló nemzetközi tudományos diskurzus négy nagy csomópont köré rendezhető. Az *ifjúságra összpontosító magyarázatok* a fiatalok életkorát figyelembe véve (lásd például a szavazási korhatár 16 évre való csökkentését), valamint társadalmi háttérükre tekintettel (például az oktatás demokratikus állampolgári kultúra kialakításában játszott fontossága) fogalmaznak meg javaslatokat arra vonatkozóan, miként lehet a fiatalokat bevonni a demokratikus döntéshozatalba. A *generációkra összpontosító magyarázatok* és az *értékközpontú magyarázatok* a fentínél kritikusabb nézőpontból elemzik a helyzetet, és a korábban felnőtt korcsoportok, generációk aktivitását is figyelembe véve elemzés tárgyává teszik, vajon a fiatalok valóban inaktívak-e politikailag? Ez az a nézőpont, ami megkülönbözteti a politika iránt nem elkötelezett fiatalok csoportjait azoktól, akik bár politikai akciók élvonalában vannak, részvételüket a felnőtt-társadalom nem fogadja el politikai részvételként. A *politika-központú megközelítés* a politikusok, a politikai pártok és a politikai rendszer egészének szerepe felől közelít a fiatalok politikai részvételének kérdésköréhez. Az alábbi fejezetben mi ez utóbbi nézőpontból a magyar döntéshozók állampolgári részvételt ösztönző lépéseit vizsgáljuk, azzal a kérdéssel a középpontban, vajon tényleg megfogalmazódott-e hazánkban az állampolgárok bevonásának igénye. Ezt követően sorra vesszük azokat az eszközöket, amelyek az elmúlt 30 évben a fiatalok rendelkezésére álltak ahhoz, hogy a közügyekbe bekapcsolódjanak.

Ez a fejezet tehát a politikai integrációról szól, ami alatt nem mást értünk, mint hogy a rendszer miként éri el legfőbb célját: a hosszú távú fennmaradását. Milyen csatornákat, intézményeket, szervezeteket és szereplőket működtet ahhoz, hogy bevonja, egységbe forrassa és hosszú távon is maga mögé állítsa a fiatalokat? Az előző fejezet alapján úgy véljük, nyilvánvaló, hogy más politikai integrációs mechanizmusok működtek 1990 és 2010 között, és mások meghatározóak 2010 után. Nyilvánvalóan a fiatalok is másképp reagáltak az integrációs kísérletekre, és másképpen lettek a rendszer részei.

Azon túl, hogy megállapítjuk, mennyire és milyen fórumokon nem voltak aktívak a magyar fiatalok, érdemes a részvételre vonatkozó hazai társadalmi szemléletre is reflektálnunk: a rendszerváltást követően a fiatalok mint társadalmi csoport döntéshozatalba való bevonása nem kifejezetten jelentett a politikai döntéshozók számára hangsúlyos kérdést.

A gyermekek jogainak elismerése és a döntéshozatalba való bevonásuk technikája máig ismeretlenek a korábbi szocialista modellben szocializálódott döntéshozók túlnyomó többsége előtt. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa már 1998-ban rámutatott, hogy a legtöbb tárgykörben hiányoznak a fiatalok érdekképviselőire vonatkozó jogszabályok, és a fiatalok bevonása a döntéshozatal folyamán még azokon a területeken is elmarad, ahol azt jogszabály írja elő. Mindez számos további kérdést vet fel a gyermekjogok szabályozásának hiányosságai vonatkozásában. Az állami ifjúságpolitika alakításával kapcsolatos érdekvédelemre nincsen jogi szabályozás. Hiányoznak ezek a jogi normák olyan tárgyakról, mint például az ifjúsági érdekegyeztetés rendszere, az ifjúságstatisztika, a hallgatói önkormányzatok hatásköre, a diákönkormányzatok, kollégiumi önkormányzatok és gyermekönkormányzatok működésének támogatása.

A magyar politikai szereplők felfogásában a fiatalok sokkal inkább a választók legfiatalabb csoportjaként voltak érdekesek,

négyévente egy alkalommal, a választások napján (vagy legfeljebb ingyen kampánymunkásokként a választások előtt). Az alábbi alfejezetben a pártok és az ifjúsággal kapcsolatos érdekegyeztetési mechanizmusok felől vizsgáljuk meg azt a kérdést, hogy – elvi szinten – milyen eszközei vannak a magyar fiataloknak a politikai folyamatokba való bekapcsolódáshoz.

Szervezeti kötődés és demokratikus részvétel

Az ifjúkori társadalmi együttműködés és a közéleti részvétel a demokrácia iskolája. A rendelkezésre álló kutatási eredmények arra mutatnak rá, hogy az ifjúsági szervezetekben való részvételnek erős és tartós hatása van a fiatalok viselkedésére, részvételi hajlandóságára és társadalmi beilleszkedésére. Ez azt jelenti, hogy azok, akik már fiatalon is aktívak voltak, sokkal könnyebben mobilizálhatók életük későbbi szakaszaiban.

A továbbiakban a fiatalok politikai részvételét a társadalom döntéshozói által a demokratikus politikai folyamatokba való bevonás érdekében létrehozott fórumok felől vizsgáljuk. Miután a fiatalok részvételének feltételeit a felnőttek alakítják ki, ráadásul a fiatalok részvételéről szóló diskurzust elsősorban a felnőtt-társadalom nézőpontja határozza meg, ezért a kérdést egyszerűen megfogalmazva a részvétel tulajdonképpen egy homokozó. A fiatalok a homokozóban olyan homokvárat építhetnek maguknak, amelyet szeretnének, de a felnőttek adják a homokot, és kövezik körbe a homokozót, ezáltal közvetve ők mondják meg, hogy mekkora és milyen lehet az a vár. Ha egy fiatal arra venné a bátorságot, hogy homokot szórjon a felnőttekre, akkor részvétel helyett lázadásról beszélne. Tulajdonképpen a felnőtt számára az a legkényelmesebb helyzet, ha gyerekek békésen eljátszogatnak az általuk kijelölt térben.

A fiatakkori részvétel ösztönzésével a társadalmi integráció mértéke növelhető. Ennek egy speciális módja volt az állam-

szocializmus szervezettségi modellje: a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) és annak gyermekszervezete, az Úttörő Szövetség lényegében kötelező jelleggel integrálta a magyar fiatalokat. A gyermekek és fiatalok egyrészt kimutathatták diffúz lojalitásukat a rendszer mellett a kényszerű és kötelező, felülről irányított hivatalos részvételükkel, a hatalom párhuzamosan igyekezett az esetleges demokratikus, azaz alulról szervezett részvételt csíráiban elfojtani. Tehát a rendszer logikáján belüli aktivitásról, nem pedig demokratikus önmozgásokról beszélhetünk. A mostani fiatalok szülei a Kádár-korszak azon szakaszában szocializálódtak tehát, amikor alapvetően a passzivitást tanulták meg (addig jó, amíg az ember nem nagyon ugrál), és ezt a mélyen rögzülő magatartásmintát a rendszerváltozás utáni poszt szocialista időszak nehezen tudta átmosni.

Bár a rendszerváltozást követően a magyar fiatalok hosszú időn keresztül formális demokráciában nőttek fel, a többség nem tartotta, máig nem tartja érdemesnek a politikai ügyekben való részvételt. A magyar fiatalok hagyományos részvételi formákkal szembeni távolságtartása minden korcsoportban erős. Ahogy azt könyvünk korábbi fejezetében említettük, az ifjúság politikai érdeklődését és aktivitását felmérő kutatások eredményei egyenesen az ellenkezőjét mutatták annak, amit egy demokráciában felnövő generáció politikafelfogásáról ideálisan feltételeztek. A helyzet az 1990-es és 2000-es években nem javult, sőt tartós, a társadalmi integrációt veszélyeztető negatív tendenciák bontakoztak ki. A fiatalok körében politikai elfordulás, alacsony társadalmi aktivitás rögzült. Az *Ifjúság* elnevezésű, nagy mintás kutatások eredményeiből kiolvasható, hogy a politika a fiatalok egy szűk rétege, elsősorban a státuszhierarchiában magas pozíciót elért családok magasan iskolázott fiúgyermekei számára jelent valódi értéket, elfogadható alternatívát. Pont úgy, mint ahogy arra a '80-as években a német fiatalokat vizsgáló Jürgen Zinnecker világosan rámutatott. Ők azok, akik a demokratikus részvétel hagyományos formáiban

– szervezeti tagság, választásokon való részvétel – aktivitást mutatnak. Politika alatt a politikai pártok által végzett tevékenységet értve a fiatalok túlnyomó többsége távol érzi magát annak működésétől.

A magyar pártok és a fiatalok viszonya

A magyar pártfejlődés sajátosságaiból adódóan taglétszámát tekintve egyetlen magyar párt ifjúsági szervezete sem volt képes a rendszerváltozást megelőzően létező állampárti ifjúsági szervezetéhez fogható tömegbázist kiépíteni. A pártoktól való elfordulás ugyanakkor a nyugat-európaihoz hasonló léptékkal a hazai fiatalok körében is megjelent a KISZ felbomlását követően. Az állampárt megszűnésével és a korábbi szocializációs modell felbomlásával megszűnt a fiatalokat a pártokhoz, azok ifjúsági szervezetéhez kötő kapcsolat, s ezt a korábbi időszak közvetlen szocializációját elutasító korosztály nem kis része örömmel vette tudomásul. A rendszerváltozást követően a fiatalok közéleti aktivitása csökkenésének lehetünk tanúi, aminek magyarázataként részben a rendszerváltozás okozta illúzióvesztés és az ifjúsági érdekképviselő megoldatlansága, részben a pártok gyenge intézményesülése szolgálhat magyarázatként.

Egy rendszerszintű paradoxonra is érdemes felhívni a figyelmet. 1989. november 26-án tartották a négyigenes népszavazást. Az egyik kérdés így hangzott: „Kivonuljanak-e a pártszervek a munkahelyekről?” Erre a kérdésre 4 088 383 fő mondott igent, azaz a népszavazás érvényes és eredményes volt. A népszavazást követően lényegében tiltották a politikát az iskolából és a munkahelyekről. Egészen pontosan a pártszerveket tiltották ki, de ez az egyes iskolákba nem így szivárgott le. A fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntötték, a politika szinte tiltott kifejezéssé, az iskolai politizálás pedig szinte – és itt persze kisé túlunk – tűzzel-vassal irtott cselekedetté vált. A pedagógu-

sok a könnyebb ellenállás felé mozdultak: mindent elkerültek, ami politizálásnak tűnt. Ennek a következménye, hogy felnőtt egy teljes generáció, aki számára az iskolai demokrácia – ami nyilvánvalóan politikai tevékenység, még ha nem is pártpolitikai – kilügződött, politikamentessé vált.

Ráadásul a pártok mellett létrejövő ifjúsági szervezetek nem voltak képesek ellensúlyozni a fiatalok által igénybe vehető intézményrendszer rendszerváltozást követő, spontán privatizációját és zsugorodását, ezáltal szűkült a politikailag aktív fiatalok mozgástere. Párton belüli és közéleti érdekérvényesítő képességüket rendszeres átszerveződésük, valamint anyapártaikkal támadt belső konfliktusaik is gátolták.

A sokáig legnagyobb ifjúsági szervezettel bíró MSZP ifjúsági szervezetét a rendszerváltás óta két alkalommal is (1996-tól Fiatal Baloldal, 2006-tól Societas néven) átszervezték. Az anyapártok (FKgP, SZDSZ, MDF) parlamentből való kiesésével megszűnt a Független Ifjúság, az Új Generáció és az Ifjúsági Demokrata Fórum. Növekvő ráfordításnak köszönhető, egyenletes növekedést csupán a Fidesz ifjúsági szervezete, a Fidelitas, valamint a domináns párt szövetsége, a Kereszténydemokrata Néppárt 2001 után újjászervezett ifjúsági szervezete, az Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség ért el (ezekről alább részletesen írunk). A generációs újramezések közül érdemes kiemelni a Jobbikot, amelynek ifjúsági tagozata, a Jobbik IT – ahogy arra a radikalizálódás kapcsán többször is utaltunk – a 2010-es években, különösen vidéken, igen virulens szervezeti életet folytatott, a Jobbik felemelkedésében jelentős szerepet játszhatott. Az LMP-nek szintén van ifjúsági szervezete, a Lehet Más a Jövő, amely néhány nagyobb településen, leginkább a fővárosban tudott komolyabb szervezeti struktúrát kiépíteni. Szintén rendelkezik ifjúsági szervezettel a Párbeszéd, de a ZöldFront nem bír jelentős taglétszámmal. A legfrissebb fejlemény a Momentum Mozgalom ifjúsági szervezetének, a TizenX-nek a megalakulása, akik már a 2018-as

választási kampányban segítették az egyébként is döntően generációs jegyekkel bíró Momentum munkáját. A jelenlegi pártok ifjúsági szervezetei a rekrutációs és káderképző feladataiknak elég hatékonyan eleget tesznek, hiszen a pártok vezetőgarnitúrájába folyamatosan épülnek be a fiatal tagok, ugyanakkor a teljes ifjúság integrációjában játszott szerepüket nem tudjuk eléggé alulbecsülni. A *Magyar Ifjúság Kutatás 2016* szerint a 15–29 évesek 1, azaz egy százaléka kötődött valamilyen párt ifjúsági szervezetéhez (az adatok elemzése alapján egyébként vélelmezhetően a Fidelitashoz és a Jobbik IT-hez).

A fentieket figyelembe véve érdemes néhány szót szólni a Fideszhez való kötődés különböző fázisairól. Mert ugyan önmagában a pártok ifjúsági szervezeteinek rekrutációs és politikai integrációs funkciója meglehetősen hiányos, töredezett, sőt diszfunkcionális, mégis van egy szervezet, a Fidesz, amely képes volt az integrációs mechanizmusok folyamatos újratermelésére. Értelemszerűen lehetnek hetek, hónapok, talán néhány év – gondolunk itt az 1994-es vagy akár a 2006-os választási időszakra –, amelyek, elsősorban politikai szituációkhoz kapcsolódóan kilógtak az általános trendből, ezzel együtt 1991 óta minden jelentősebb nagy mintás ifjúsági vizsgálat azt mutatta, hogy a 18–29 éves korosztályban a Fidesz a leg-támogatottabb párt. A fiatalok Fideszhez kötődését 30 év távlatában három különböző szakaszra oszthatjuk: a '90-es évekre, a 2000-es évekre és végül a 2010-es évekre.

A FIDESZ, azaz a Fiatal Demokraták Szövetsége egy generációs alapon szerveződő ifjúsági erőként mint „új, önálló, független ifjúsági szövetség” jött létre 1988. március 30-án. Az alapító nyilatkozatuk szerint feladataik között szerepelt a véleménynyilvánítás minden olyan ügyben, amely tagjait érinti, érdekvépviselet, politikai befolyás gyakorlása az ifjúság körében: „[a FIDESZ] lehetőséget kíván nyújtani tagjainak politikai szerepek elsajátítására, valamint a Fiatal Demokraták Szövetsége egy akar lenni e [állampolgári felelősséget erősítő, az érzelmek-

nek gátat szabó és formát adó autentikus] szerveződések közül. Egy kifejezetten progresszív, az ideológiákon túllépő szervezet volt tehát, amely erősen vonzotta a fiatalokat. Olyan, manheimi értelemben vett generációs tudatot (nyelvet, politikai cselekvést, karaktert) alakított ki a korabeli fiatalokban, amelyet azóta sem sikerült egyetlen pártnak sem megismételnie. A fiatalok számára egyszerűen a fiatalokból álló FIDESZ jelentette a természetes alternatívát.

A rendszerváltozás óta eltelt 30 évben egyetlen olyan kormányzópart volt Magyarországon, amely kormányzása egy szakaszában, egészen pontosan 1999–2002 között, tudatosan és szervezeten épített a fiatalokra, külön, sikeresen működő minisztériumot állított fel az ifjúságpolitika irányítására egy akkoriban meglehetősen népszerű politikus vezetésével. A kezdetekben kialakult, majd a '90-es évek végére – sőt talán már 1994-ben – némiképp megkopott fiatalos vonzerőt ez a szakasz újraélesztette, ráadásul a Fidesznek nem volt egyetlen komolyan vehető versenytársa sem a politikai piacon. Komolyabb generációs törésről a 2006-os választási kampány időszakából vannak empirikus adatok. Ekkor ugyanis a modernitást, a technológiát, az innovációt egy már akkoriban is megkopottnak számító párt (MSZP) vezetője hordozta a Fidesz örökös elnökével szemben: Gyurcsány Ferenc. Ugyanezen politikus elhíresült beszéde után azonban minden visszatért a régi kerékvágásba, a Fidesz jelentette az egyetlen valós alternatívát a fiatalok számára. Ennek a szakasznak a második felében azonban egy másik újdonságra is érdemes felhívni a figyelmet. A politikai piacon, egészen pontosan a generációs kihívások szintjén megjelent egy radikális-nemzeti és egy városi-zöld alternatíva, a Jobbik Magyarországért Mozgalom és a Lehet Más a Politika. Mindkét párt fiatalos választói háttérrel és új, a fiatalok számára vonzó identitásokkal robbant be a parlamenti politizálásba.

A harmadik szakasz különböző politikai szocializációs és politikai integrációs mechanizmusairól részletesen

szóltunk a kötet különböző fejezeteiben. A Fideszhez való kötődés újkori jellegzetességei kapcsán talán három elemre érdemes felhívni a figyelmet. Bár a Jobbik, az LMP, majd 2017–2018-tól a Momentum többnyire tudatosan próbált generációs üzeneteket is hangsúlyozni, a fiatalok a 2010-es évek közepére egyszerűen megszokták a Fideszt. Mindamellet a politikából olyannyira kiábrándultak, hogy az „egyik kutya, másik eb” gondolkodásmód állt a legközelebb hozzájuk, ez pedig óhatatlanul az óriási erőforrásfölénnyel rendelkező inkumbensnek segített. És van egy harmadik szempont, amelyről ma még keveset beszélünk. Az 1988-tól, tehát a kezdeti időszakától a FIDESZ-hez kötődő fiatalok mára szülők lettek. Egy korabeli 20–25 éves ma már középkorú, egzisztenciát kiépített állampolgár, akinél beindulhatott az úgynevezett szocializációs cirkuláció, azaz a szülőktől a gyermekek irányába mutató politikai szocializáció. Nagyon egyszerűen fogalmazva a mai 40-esek, 50-esek – akik számára a FIDESZ-hez kötődés nemzedéki életérzés volt – természetes módon kezdték a gyermekeiket a Fidesz felé orientálni. A szocializációs cirkulációt pedig hatékonyan segítette elő, hogy a Fidesz minden „húron” képes játszani, minden ideológiát, nézetrendszert – különösen a nemzeti karaktert – képes magába szippantani, és kézzelfogható, nyilvánvaló integrációs erővé válni. A fiatalok szempontjából a vezetőinek egyetlen hátránya a megállíthatatlan biológiai öregedés.

A fiatalokkal folytatott országos érdekegyeztetés sajátosságai

Még a rendszerváltozás kezdetén, 1988. november 27-én a parlament felsőházában létrejött a Magyar Ifjúsági Szövetségek Országos Tanácsa (MISZOT), az ifjúsági civil szervezetek első, plurális érdekképviselőre épülő ernyőszervezete. A Kádár-rendszer végnapjaiban megalakult MISZOT-ot végig a bizalmat-

lanság légköre vette körül. Az ellenzéki-alternatív szervezetek a pártállam hagyományos integrációs-asszimilációs törekvéseitől félték, a KISZ és a szövetségesei pedig a politikai perifériára szorításuk eszközét vélték felfedezni a tanácsban. Ezzel együtt a MISZOT rendszeres közgyűlései teret adtak az ifjúsági közéletnek, lehetőséget kínálva az éles politikai vitákra, az ifjúság érdekérvényesítő képességének növelésére. A szervezet közel négyéves működésének, kudarcának története egyike a rendszerváltozás feltáratlan folyamatainak. A kudarc egyúttal máig ható súlyos negatív következményeket vont maga után a fiatalok részvételét ösztönző célkitűzések megvalósítása, a részvétel intézményes struktúráinak hazai megteremtése terén.

Az Antall-kormány idején német mintára (ahol a *Társadalompolitikai törvénykönyv* külön nevesíti a fiatalok beleszólási jogát az őket érintő szolgáltatások kialakításában) meghonosodott az elképzelés, hogy a parlament minden ciklusban fogadjon el egy jelentést a gyermekek helyzetéről. Ennek gyakorlata azonban nem vált rendszeressé. A parlament ezek eredményét egy-egy határozatban rögzítette, de a határozatok eredményei nem épültek be az ifjúságpolitikába, tartalmuk nem élt túl egy-egy kormányzati ciklust.

A Horn-kormány idején létrejött a Gyermekek- és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács (GYIÉT), aminek három oldala volt: a kormányzati, a korosztályi és a korosztályt segítő szervezetek oldala. Országos szinten ez egy a parlament mintájára létrehozott szervezet volt, ahová be kellett jelentkezniük a civil szervezeteknek, megjelölve, hogy az egyik vagy a másik oldalt szeretnék képviselni. Minden évben több alkalommal volt plenáris ülés, ezeket szakbizottsági ülések előzték meg. Az üléseken a minisztériumok miniszteri vagy legalább politikai államtitkári szinten képviseltették magukat, illetve az üléseken általában ott volt maga a miniszterelnök is. Minden olyan jogszabály átment ezen az egyeztetésen, ami az ifjúságot érintette. Ennek helyi alkalmazását (gyermek- és ifjúsági érdekegyeztető fóru-

mok) szintén támogatta a kormányzat. Akkoriban a települések komoly támogatást kaptak arra, hogy helyi szinten települési és ifjúsági önkormányzatokat hozzanak létre. Azonban hároméves működése alatt a GYIÉT szerkezete nem szilárdult meg, az 1998-ban alakult konzervatív-kereszténydemokrata-kisgazda kormány idején pedig az érdekegyeztetési rendszer átalakításának eredményeként a tárca kivonult a GYIÉT-ből (gyakorlatilag értelmetlenné téve annak működését). Ezt követően a kormányzat maga választotta ki azokat a „stratégiai partnerségbe” bevont szervezeteket, amelyek véleményezhették az ifjúságot érintő jogszabályok tervezetét, és javaslatokat nyújthattak be az ifjúsági kormányzat felé.

Az ifjúság társadalmi részvételét ösztönző kezdeményezések szempontjából fontos lépést jelentett az Országos Diákpárlament létrejötte. A diákpárlament a magyar diákok közoktatással kapcsolatos országos tájékoztató fóruma, amely az Országos Diákjogi Tanács előterjesztésében áttekinti a tanulói jogok érvényesülését, és ajánlást fogadhat el, melyben megfogalmazza véleményét, javaslatát. A diákpárlament célja – amellett, hogy az önkormányzatokban részt vevő tanulók szakmai ismeretei és személyes kapcsolatai bővüljenek, ismerkedjenek az önkormányzatiság gyakorlatával –, hogy ajánlásokat fogalmazzanak meg az oktatás világának szereplői számára a diákjogok hatékonyabb képviselése érdekében. A diákpárlament az iskolai, kollégiumi diákönkormányzatok (amelyik nevelési-oktatási intézményben diákönkormányzat nem működik, az iskolai, kollégiumi tanulókörösségek legalább 20%-os tanulói részvétellel megtartott tanulói közgyűlésen megválasztott) küldötteiből áll. Első ülését 1997-ben tartotta, majd a megjelent diákok és több diákszervezet kérésére a következő évben újra megrendezték. Míg azonban hasonló szervezetek Olaszországban, Spanyolországban és Dániában kifejezetten széles körű döntési jogkörökkel rendelkeznek, hazánkban e szervezet csupán ajánlásokkal élhet az oktatásügyért felelős miniszter felé.

Bár a MISZOT megszűnését követően évtizedekig nem létezett a magyar fiatalok országos érdekképviselőjét ellátó szervezet, Magyarország európai uniós csatlakozása és közvetetten az EU-n belül kialakult ifjúságpolitikai együttműködés (a Strukturált Párbeszéd program lépései a soros elnöki teendőkkal összefontan) elvezettek egy nemzeti ernyőszervezet létrejöttéhez. A soros elnökség időszakában Nemzeti Munkacsoport alakult, amely a konzultációkat, kerekasztalokat szervezve minél több szereplőt igyekezett elérni. A Strukturált Párbeszéd folyamat részeként került sor 2011 márciusában Gödöllőn az Európai Ifjúsági Konferenciára, amelyet mint soros elnök Magyarország rendezett meg. Ezen a fiatalok delegáltjai, valamint döntéshozók, minisztériumi szakemberek vettek részt, minden országból 5 fővel. Azon túl, hogy a konferencia témája a részvétel volt, a konferenciának szerepe volt abban, hogy a magyar ifjúságpolitika szempontjából rendkívüli hiányosságot jelentő kormányzati-civil párbeszéd terén előrelépés történjen. A Nemzeti Munkacsoport a rendezvény létrejöttében fontos szerepet töltött be, és a konferencia révén nemzetközi kapcsolatrendszere is megerősödött. A folyamat eredményeként végül a Nemzeti Munkacsoport szereplőinek egyre bővülő együttműködése elvezetett a Nemzeti Ifjúsági Tanács létrejöttéhez, amely szervezetszociológiai értelemben 2012 decemberében alakult meg. A Nemzeti Ifjúsági Tanács (NIT) a hazai és nemzetközi civil-kormányzati ifjúsági párbeszéd megteremtését tűzte ki célul, legfontosabb feladata a fiatalok és az ifjúsági szervezetek érdekképviselése, az ifjúságpolitika alakítása és kontrollja.

Helyi információs és érdekegyeztetési fórumok

1990-ben megtörtént az önkormányzati rendszer kialakítása, amelyben ugyan kötelező feladattá vált az ifjúságpolitika, de annak tartalmát semmilyen jogszabály nem definiálta. Így az ifjúságpolitika a maradékelv alapján kezdett működni (ahol erre még maradt pénz, ott ellátták: a fővárosi és megyei önkormányzatok esetében erősebben érvényesült, itt jöttek létre hivatali helyek, megyei, fővárosi ifjúsági referensek láttak el ifjúsági feladatokat). Magyarország töredezett önkormányzati rendszerében a legtöbb önkormányzatnak nincsenek megfelelő pénzügyi és adminisztratív kapacitásai: ilyen értelemben az önkormányzati törvény nem fogadta be az ifjúságügyeket. Megemlítette ugyan, de nem fogadta be. A 2010 óta bekövetkezett változások nyomán megerősödött az állami ügynökségek és adminisztratív szervezetek kontrollja az önkormányzatok felett, ami együtt járt a helyi és regionális önkormányzatok által nyújtott szolgáltatások körének szűkítésével.

A fiatalok számára elérhető információk szempontjából fontos eredmény, hogy 1999 óta Magyarországon is jelen van az eurodesk hálózat. Ez egy olyan információs rendszer, ahol ugyan az állami szereplő felelős a koordinációért (ezt szerződés rögzíti az Európai Bizottság felé), de egyébként a partnerek civilek. Már a hálózatba történő bevonás is aktív részvételt igényel mind a koordinátoroktól, mind a partnerek részéről. Ennek megvan az országos, regionális és helyi szintje is. A helyi Eurodesk-partnerek Magyarország nagyobb városai-ban és számos kistélepülésén, összesen mintegy 60 településen megtalálhatóak. Akad közöttük ifjúsági információs és tanácsadó iroda, civil szervezet, könyvtár vagy akár önkéntes központ is. Talán ebben a hálózatban valósult meg leginkább az európai ajánlásokban megfogalmazott azon célkitűzés, hogy az egyes fiataloknak célzott programok eljussanak a helyi szintekre.

A fiatalok részvételének biztosítására létrehozott helyi formális és leginkább informális szervezetek, szerveződések és csoportok Magyarországon rendkívül változatos formát öltenek. A '90-es évek elején szervezeti felépítésükben, működési gyakorlatukban hasonló francia szervezetek mintáját követve számos településen kialakultak *települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok*. E szervezetek a településen lakó gyermekek, serdülők és fiatal felnőttek által közülük választott, a választók érdekeit képviselő és mindennapjaikat szervező önkormányzati testületek. Korosztályi összetételük településenként változó, általában 12–29 éves kor közötti fiatalok alkotják. A *gyermek- és ifjúsági érdekegyeztető fórumok* jellemzően a Gyermek és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács (GYIÉT) mintájára megalakult helyi, kistérségi, megyei, háromoldalú érdekegyeztető szervezetek. Jellemzőjük, hogy a döntéshozatalban szabályozott keretek között, az önkormányzattal kötött megállapodás keretében vesznek részt. Szintén jellemző helyi érdekegyeztetési forma a *civil kerekasztal*, amelynek célja a párbeszéd kialakítása és fenntartása. Ezen szervezeti forma esetében az önkormányzatokkal való együttműködés nem annyira szabályozott, mint az érdekegyeztető fórumoké. A gyakorlati működést tekintve a fent jellemzett változékonyságot erősíti a szervezetek tagjainak – a fiatal korosztályok sajátosságaiból fakadó – fluktuációja. A tartósan működő helyi ifjúsági érdekképviselési intézmények tevékenysége inkább kivételes jó példát jelent Magyarországon, mintsem általánosan elterjedt gyakorlatot. Napjainkban hozzávetőleg 90 ilyen szervezet működik az országban, legtöbbjük települési gyermek- és ifjúsági önkormányzat formájában, ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy témánk szempontjából nemcsak a formális szervezeteknek, hanem az ifjúságot valamilyen módon integráló informális szerveződéseknek, csoportoknak, köröknek is nagy jelentőséget tulajdonítunk. Kutatásaik szerint ezek az elsősorban kevésbé formalizált csoportosulások ma is élő, virulens egységet alkotják a fiatalok világának.

A helyi ifjúsági közösségek és az önkéntes tevékenység támogatása a fiatalok számára szolgáltatásokat szervező országos hálózat, az Új Nemzedék Központ szakemberei által kidolgozott Új Nemzedék Program kiemelt célja, amihez kapcsolódóan húsz közösségi tér működik a fővárosban, valamint a megyeszékhelyeken és Cegléden. E közösségi terek működésében a fiatalok számára nyújtott szolgáltatásokon van a hangsúly, az ifjúsági stratégiaként hivatkozott program maga is inkább hosszabb-rövidebb időtávú projektek halmaza, mintsem fejlesztési célokat rögzítő ifjúságpolitikai koncepció. Miután napjainkban az ifjúsági terület finanszírozása elsősorban többségében európai uniós forrásokból történik, így a helyi fejlesztési folyamatokat szinte kizárólag az határozza meg, mire van pályázati forrás. Ebben a környezetben a helyi fiatalokkal történő érdekegyeztetésre, a fiatalok igényeinek és érdekeinek figyelembevételére legtöbbször nem jut idő és figyelem.

*

Ebben a fejezetben a témánkhoz a politikai döntéshozók által a fiatalok részvételét lehetővé tevő intézmények felől közelítünk. Ha a fentiek alapján a hazai gyakorlatot a fejezet elején említett homokozós példa mentén akarnánk leírni, úgy fogalmazhatnánk, hogy a rendszerváltás idején a felnőtt-társadalom előbb a kereteket, a szegélyeket tologatta kiszámíthatatlan időközönként, aztán a homokot is kivette belőle. Mára csupán a fiatalok hibáztatása maradt a rendszer állandó eleme, úgy, hogy közben a magyar demokráciában felnövekvők többségének elképzelése sincs arról, hol élhetne részvételi jogával. Ha pedig dühében utcára vonulnak, és tüntetnek, a politikusok „bulitüntetőknak”, nevezik őket, akik nem veszik komolyan a demokráciát, és cinikusan arról értekeznek, hogy „lehet tüntetni, előbb-utóbb megúnják, hazamennek.”

Harminc évvel a rendszerváltás után legfőbb ideje volna, hogy a gyermekek jogainak elismerése és a döntéshozatalba való bevonásuk technikai meghonosodjanak. Csak ebből a nézőpontból tekinthetjük ugyanis biztosítottnak azt, hogy állampolgári részvételt és az aktív állampolgárság eszméinek kialakulását a felnőtt-társadalom ösztönözni kívánja. Képmutató magatartás számonkérni a fiatalokon politikai részvételük hiányát mindaddig, amíg nincsenek meg ennek lehetőségei. Amíg tehát nem jelenik meg ez a szempontrendszer hangsúlyosan a fiatalok részvételéről szóló társadalmi diskurzusban, addig legalább annyira értelmetlen magas társadalmi aktivitást remélni tőlük, mint egy lecsapolt úszómedencében rendezett úszóversenyen jó eredményt várni bármely úszótól.

V.

RÉSZVÉTEL ÉS INNOVÁCIÓ:
KIUTAK EGY ZSÁKUTCÁBÓL*Irány Európa!*

Magyarország a rendszerváltozással hallgatólagosan azt ígérte, hogy egy a globális folyamatokra nyitott társadalommá válik, majd az Európai Unióhoz való csatlakozás révén bekapcsolódott egy regionális nemzetközi gazdasági és politikai együttműködésbe. Mindezek következtében a magyar fiatalokat a hazai gazdasági, politikai és társadalmi változásokkal párhuzamosan más, a nemzetközi környezetből adódó hatások is érik. Az alábbi fejezet célja, hogy kitekintsen néhány, a magyar fiatalok politikai részvételét érintő változásra, és példákat hozzon fel arra, miként változtatható meg a magyar fiatalok politikához, közéletéhez való viszonyulása.

Európa fejlett demokráciáiban jogszabályok garantálják a fiatalok részvételét a döntéshozatalban. A fiatalok részvétele érdekében létrehozandó intézmények jogi szabályozása Ausztriában és Cipruson a legfejlettebb. Olaszországban, Spanyolországban és Dániában nemzeti szintű jogalkotása az oktatási ágazaton belül nevesíti a fiatalok részvételi lehetőségét. Németországban a *Társadalompolitikai törvénykönyv* külön nevesíti a fiatalok beleszólási jogát az őket érintő szolgáltatások kialakításában, a parlament két háza pedig minden ciklusban elfogad egy jelentést a gyermekek helyzetéről. Norvégiában a gyermekek szolgáltatásokba való beleszólásának jogát már az óvodák szabályozásáról szóló törvény is nevesíti, kimondva, hogy a gyermeknek joga van kifejezni véleményét az intézményben

folyó tevékenységgel kapcsolatban, és aktívan közreműködhet annak tervezésében.

A magyar ifjúságpolitika hasonló célkitűzéseit komparatív szempontból összehasonlítani akaró elemzés megírását nehezíti, hogy Magyarországon 1989 óta nincs koherens, a közigazgatás gyakorlatában a végrehajtás során tartósan érvényesülő célrendszer. A magyar ifjúságpolitika extrém módon ki van téve a pártpolitikai változásoknak: a kormányváltások rendkívül mélyrehatóan érintik a közigazgatás működését. Hiába alakulnak ki helyi szinten szoros kapcsolatok az ifjúságpolitika szereplői között, és jönnek létre egy-egy ciklus idejére jó gyakorlatok, ha a kormányváltások nyomán az ifjúságpolitika célrendszere alapjaiban változik meg, és a teljes közigazgatási háttérszervezet átalakul. Ilyen mértékű változásra az Európai Unió más tagállamaiban sehol sem kerül sor. Bár 2010 óta kormányváltás nem történt, az így létrejött folyamatosságot leginkább a szakterület kormányzati érdekképviselési potenciáljának csökkenése (az ifjúsági ügyek kormányzati kezelése a nagyobb tárcába történő beemelés eredményeként még inkább lelassult, az ifjúságpolitikára fordított költségvetési források csökkentek) jellemzi: a kormányzati filozófia értelmében egységesen kezelt társadalompolitika van, ifjúságpolitika nincsen. A sok kérdőjellel zajló folyamat legnagyobb gyengesége egy koherens politikai gondolkodásmód hiánya (az ifjúsági stratégiaként hivatkozott Új Nemzedék Program inkább egymásra halmozott és hosszabb-rövidebb időtávú projektek halmaza, mintsem ifjúságpolitikai koncepció). Az ifjúságpolitika terén mutatkozó fejlesztési folyamatokat szinte kizárólag az határozza meg, mire van pályázati forrás.

Hazai környezetben rendkívül ritkák az olyan vizsgálatok, amelyek a politikai részvételtől való távolmaradás okát nem pusztán az állampolgárok attitűdjeiben keresik, hanem az ő szempontjukat követve azt is megválaszolják, milyen lehetőségek vannak arra, hogy a demokratikus politikai folyama-

tokba ténylegesen bekapcsolódjanak. Áttekintjük azt is, milyen szakpolitikai lehetőségeik lennének a különböző politikai, közigazgatási szereplőknek a fiatalok politikai érdeklődésének felkeltésére, közelletbe való integrálására, és bemutatunk néhány külföldi mintára építő hazai jó gyakorlatot.

Konzultáció a fiatalokkal: a Strukturált Párbeszéd és Szólj bele! kampány

A Strukturált Párbeszéd egy 2009-ben uniós kezdeményezésre indult demokráciaprogram, amely az ifjúságpolitika intézményi hátterét igyekszik fejleszteni az EU tagállamaiban. A Magyarországon Szólj bele! néven futó konzultációs folyamat az Európai Bizottság, a fiatalok és a tagállami döntéshozók között zajlik az európai ifjúságpolitikai együttműködés prioritásainak meghatározása érdekében. A párbeszéd folyamat részeként Európa-szerte több ezer fiatalal szerveznek online konzultációkat és szakmai beszélgetéseket. A beszélgetések eredményeit az EU soros elnökséget betöltő tagállamában megszervezett ifjúsági konferenciákon vitatják meg. A konferencián megfogalmazott ifjúságpolitikai célok előmozdításáért és végrehajtásáért nemzeti szinten – a politikai pártokhoz hasonlóan – képviselők (a „fiatalok hangja”) felelősek. A Strukturált Párbeszéd mint az ifjúsági oldal erősítését érintő törekvés az utóbbi hat elnökségi ciklus alatt az EU tagállamaiban a demokratikus deficit csökkentésének motorjaként az EU politikai napirendjének egyik legfontosabb fórumává vált. A Strukturált Párbeszéd lehetőséget ad az aktív állampolgárságra, és javítja az ifjúságpolitika minőségét mind nemzeti, mind uniós szinten.

Az EU-szinten meghatározott közös célokról folytatott párbeszéd lebonyolításáért a Nemzeti Munkacsoportok (melyeket általában a Nemzeti Ifjúsági Tanácsok vezetnek) felelősek nemzeti szinten. Magyarországon a Nemzeti Ifjúsági Tanács min-

den évben megjelent a nagyobb hazai fesztiválokon, és ott próbálta elérni a fiatalokat. Emellett minden évben országos konferenciát és több önálló rendezvényt szervezett. A NIT felismerte, hogy fontos a fiatalok helyi szervezeteinek aktívabb támogatása, ezért a különböző kerekasztalokon mindig igyekeztek megszólítani helyi döntéshozókat (önkormányzatoktól, fiatalokért felelős helyi intézményektől vagy helyi civil szervezetektől). A nemzeti szintű konzultáció mintájára Nyíregyházán helyi ifjúsági kerekasztal alakult, akinek az elnökén keresztül 50, helyben aktív civil szervezetet sikerült megszólítani.

Ahhoz, hogy a magyar fiatalok számára érdemi beleszólási lehetőség adódjon mind az EU keretében meghatározott közös célok, mind a nemzeti ifjúságpolitika alakításába, az ország egészét lefedő, helyi szintről induló egyeztetésekre és együttműködésekre volna szükség. Ez Magyarország településeit tekintve ma csupán elszórtan működik.

Független képviselők a diákok jogaiért

A Független Diákszövetség (FDP) egy önszerveződő, önfenntartó ifjúsági szervezet, amely az Országos Diákszövetség (ODP) diszfunkciós működésének ellensúlyozására jött létre 2014-ben. Szervezői elégedetlenek voltak az ODP-vel, mert a megyei és országos ülések a nyilvánosság kizárásával zajlanak; mert a tanárok és intézményvezetők beavatkoznak a diákképviselők megválasztásába; mert valódi párbeszéd helyett a felszólalások szövegét előzetesen bekérlik és ellenőrzik a rendezvény szervezői; továbbá mert túl hosszú idő telik el két országos plenáris ülés között, ami a diákok számára nem nyújt beleszólást az oktatásügy problémáiba, hiszen a legtöbben csak négy évet töltenek ezen az iskolafokon. A szervezet tagjainak többsége még nem teljes jogú résztvevője a politikai életnek, ennyiben a Független Diákszövetség ötlete és megvalósítása egy az

átlagnál sokkal aktívabb diákcsoport politikai szocializációjának terméke.

Az FDP függetlensége politikai és intézményi függetlenséget jelent, a szervezet középiskolás fiatalok politikai pártoktól és állami intézményektől – minisztériumoktól, önkormányzatoktól és iskoláktól – független, teljesen önálló civil kezdeményezése, amelynek deklarált célja az oktatásban részt vevő összes diák érdekképviselése és az ehhez kapcsolódó ismeretek széleskörű elterjesztése. Célja továbbá az oktatás jobbá tétele azáltal, hogy felméri a diákok igényeit, bevezeti és megszilárdítja a diákok jogait ott is, ahol ez még nem történt meg, és nyomást gyakorol a döntéshozókra mind iskolai, mind kormányzati szinten.

A Független Diákszövetség létrejöttének és működésének módja megegyezik az Országgyűléssel: a diákok minden tanév elején országos, régiók szerint arányos, a 14–21 éves korosztályra nézve általános, egyenlő és titkos választójog alapján, az interneten egy erre a célra létrehozott platformon, közvetlenül választják meg a maximum 125 fős képviselőtestületet, amely öt képviselői kategóriából tevődik össze. Az első és legnépesebb kategóriát a 14. életévüket betöltött, középfokú oktatási intézményben tanuló *diákok* alkotják (90 fő), a további kategóriákat pedig a nézőpontok sokszínűsége érdekében felsőfokú oktatási intézményekben tanuló *hallgatók* (10 fő), alap-, közép- vagy felsőfokú intézményben oktató *tanárok* (10 fő), *szülők* (10 fő) és *öregdiákok* (5 fő) képezik. Az adott tanévre megválasztott plénum két alkalommal – ősszel és tavasszal – ül össze három-három napra. Az őszi plenáris ülés alkalmával a képviselők előterjesztik javaslataikat, amelyet a plénum megvitát, és a vita alapján szavazással meghatározza azokat a témákat, amelyekkel a bizottságokban foglalkozni kíván a ciklus folyamán. Az ősszel megalakult bizottságok tagjai a következő három hónapban elektronikus kommunikáció formájában maradnak kapcsolatban egymással,

és közösen dolgozzák ki a témájukra vonatkozó javaslatokat. A tavaszi plenáris ülés során az összes javaslatot egyenként vitatja meg a plénum, gyakran kiegészítő vagy módosító indítványt téve. Az ülés végén a végső szavazásban elfogadottakból tevődik össze a Független Diákszövetség javaslatcsomagja.

Az Országgyűléssel való formai hasonlósága teszi lehetővé, hogy Diákszövetségként definiálhassa magát, amelynek hatásköre a diákok véleményeinek megvitatása és állásfoglalások megfogalmazása az őket érintő kérdésekben, ennek megfelelő javaslatok kialakítása az adott ügyekben beavatkozásra feljogosított intézmények – elsősorban az oktatás és nevelés igazgatására felállított állami intézmények – számára. Ezek az állásfoglalások és javaslatok ugyanolyan eljárások során jönnek létre, ahogy a törvények az Országgyűlésben. Az arányokban van eltérés: a Diákszövetségben a képviselői határozati javaslatok közül csak a bizottságok által támogatottak kerülnek megvitatásra és szavazásra míg az Országgyűlésben a kormány nyújtja be a törvényjavaslatok többségét. A Diákszövetség lehetőséget nyújt a benne részt vevőknek arra, hogy találkozzanak a képviselői demokrácia egy formájával, és a gyakorlatban is megtapasztalják annak működését. Ilyenformán felfogható a képviselői demokráciához való viszony kialakulásának első, kezdeti fokozataként.

Innovatív helyi megoldások

A Csongrád megyében található Bordány nevű településen az elmúlt évtizedekben egyedülálló helyi modell jött létre. A bordányi ifjúsági élet formálásában a község közhasznú civil ifjúsági szervezete, a Kulturális és Szabadidős Egyesület (KuSZA) játszik kulcsszerepet. A szervezet 1998-ban alakult, tagjai 12–32 év közötti fiatalok. Az egyesület létrehozta a Teleház Informá-

ciós és Szolgáltató Központot, saját újságot (*b.i.l.d.*) és honlapot (www.telecity.hu) indított, megalapította a Bordányi Baráti Kört, aktív szerepet vállalt a település ifjúsági életének koordinálásában, kulturális és szabadidős programjainak szervezésében, lebonyolításában, a fiatalok munkatapasztalat-szerzésében (szórólapozás, újságírás), valamint a hátrányos helyzetű fiatalok segítésében.

A Bordányi Baráti Kör egy olyan egyedülálló rendszer, amelyben a helyben élő fiatalok önkéntes munkával segíthetik egymást. A rendszer lényege, hogy a résztvevők online tudnak egymásnak munkát ajánlani, aminek elvégzéséért helyi pénzzel, a bordányi koronával fizetnek egymásnak. A bordányi korona egy elektronikus pontrendszeren alapul, amelyben a különböző, egymás segítésére elvégzett munkákért, szolgáltatásokért utalható összeget a kedvezményezett határozza meg. A rendszerbe belépéshez egy bankkártyát kell kiváltani. A koronák a bankkártyát elfogadó üzletekben beválthatók.

A bordányNET program révén megvalósult fejlesztéseknek köszönhetően pedig Magyarországon egyedülálló módon vezették be az elektronikus szavazás intézményét az ifjúsági önkormányzati választásokon. A szoftver az egyesület saját fejlesztése, egy általuk fenntartott weboldalon keresztül működik. A településen élő 12–25 év közötti fiatalok postán keresztül kapnak felhasználónevet és jelszót. A jelölések online felületen zajlanak, aki bejelentkezik, az ajánlhat és választhat. A szavazásnál a fiatalnak minden olyan joga megvan, ami papíron: akár el is ronthatja, vagy üresen is beadhatja. Az online szavazás révén a legutóbbi települési ifjúsági önkormányzati választásokon a részvétel 27%-os volt, miközben a papíralapú ifjúsági önkormányzati választás más településen 10% körül mozog.

Jó oktatási gyakorlatok az online térben

A demokrácia működésének alapja az állampolgárok politikai részvétele, azonban a demokratikus intézményrendszert napjainkban számtalan kihívás éri. A hazai politikatudományi, neveléstudományi munkákból ugyanakkor legtöbbször hiányzik a deliberatív és a részvételi demokrácia eszköztárába tartozó demokratikus innovációk áttekintése.

Ebben a kötetben nincs terünk arra, hogy leírjuk mindazon változásokat, amelyek a digitális forradalomból adódóan érik a magyar fiatalokat. E ponton csupán utalunk arra, hogy a digitális táblák már megjelentek a magyar iskolákban, ám a digitális tartalmak fejlesztésében még sok a kihasználatlan lehetőség. S bár az állampolgári ismeretek tantárgy nem halt ki a magyar közoktatás rendszeréből, számos új eszközre lenne ahhoz szükség, hogy gyökeret verhessen benne.

Az állampolgári aktivitás ösztönzésének fontos színterét jelenthetik az online játékok. Az Egyesült Államokban az iCivics nevű szervezet oktatási célú online játékokat és azokhoz tartozó oktatási segédanyagokat, teszteket kínál az állampolgári nevelés népszerűsítésére. 2015-ben az iCivics programot több mint 85 ezer oktató és 3 millió diák használta, lefedve a középiskolai társadalomtudományi órák felét Amerikában.

De nem kell mindjárt az Egyesült Államokig tekinteni: arra, hogy hazai környezetben is népszerű lehet egy ismeretterjesztő online játék, kiváló példát jelent a Honfoglaló, amely egy magyar online fejlesztésű, egyidejűleg három játékos által játszott mérkőzéseket lehetővé tevő stratégiai kvíz, amely 2002. október 20-án debütált az interneten. Kérdéseit elsősorban a középiskolások számára tervezték, ám az online verseny rendkívüli népszerűségére tekintettel 2018 januárja óta televíziós kvízműsorként szerepel a Duna TV-n. Egy a Honfoglalóhoz hasonló elven működő, online játék az állampolgári ismeretek terjesztésének kiváló terepét jelenthetné a magyar oktatási

rendszerben (akár egy az iskolák diákjai között megrendezett országos vetélkedő keretében).

Az alábbi fejezet a teljesség igénye nélkül néhány példával kívánt szolgálni annak megválaszolására, mit tehetne a közigazgatás és a politika a kötetben bemutatott integrációs problémák megoldása érdekében.

UTÓSZÓ

Esszénk témája a magyar fiatalok politikai gondolkodása és politikai magatartása volt. Egy hosszú folyamatot próbáltunk felvázolni, amelyben a rendszerváltozás idején a politikától távol lévő fiatalokhoz képest a maiak még messzebb kerültek az életünk legfontosabb kereteit meghatározó alrendszerből. A fiatalok politikai elidegenedése egyszerre valósult meg speciális magyar hatások és nemzetközi folyamatok eredményeként, hiszen az elemzők válságjelenségként írják le a fiatalok politikai passzivitását és távolságtartását szerte Európában. A magyar hatások kapcsán kétirányú folyamatról beszélhetünk, hiszen a kettős rendszerváltozás (1989/1990-es és a 2010) időszakában másképpen távolodtak el a fiatalok a politikától.

Az ifjúság fogalmának értelmezésekor, hangsúlyoztuk, hogy nem nyilvánvaló az ifjúságnak mint a társadalom többi csoportjaitól elkülönült, önálló és legfőképp egységes társadalmi rétegnek a kezelése. Bemutattuk, hogy a rendszertranszformációt követően a magyar ifjúság erősen széttartó, az életutak folyamatosan széttöredeznek, gazdasági értelemben egyre kevésbé tartható az egységes ifjúságkoncepció. Mindez egyértelműen érezteti hatását a fiatalok különböző csoportjainak eltérő politikai kultúrájában és részvételében is.

A politikai szocializáció szakirodalmára támaszkodva bemutattuk azokat a magatartásmintázatokat, normákat, amelyek alapján a magyar fiatalok a politika világában mozognak. A rendszerváltást követő poszt szocialista időszakot dominánsan vegyes szocializációs modell jellemezte, amiben ideológiai értelemben *plurális-zárt szocializációs* utak mentén egymástól függetlenül úgy nőhettek fel fiatalok, hogy születésüktől fogva egyetlen ideológia (legyen az bal- vagy jobboldali, liberális vagy konzervatív, keresztény vagy ateista) mentén szo-

cializálódtak a családban, a közoktatásban és a felsőoktatásban. Ezen utak bejárása a fiatalok kisebbségére volt jellemző, fiatalok tömegei a közéletet és a politikát a nevelésből a lehető leginkább kizáró oktatásban, képzésben szocializálódtak. A szocializációs utak monopolizálására azonban egyetlen politikai hatalom sem törekedett.

A 2010-es választásokat követően a Nemzeti Együttműködés Rendszerében kialakult ideologikus, felülről vezérelt mechanizmusban a politikai hatalom birtokosai tudatosan fordultak a rendszerközpontú szocializáció felé, amelyben átrendezték a posztszocializmus széttöredezett és széttartó, félperifériás, de működő szereplőinek egyensúlyát, megnehezítve az alternatív ideológiai szocializáció lehetőségét. Ideológiai értelemben a 2010 utáni politikai szocializáció legfontosabb vonása az, hogy a *plurális-zárt szocializációt* felváltja a keresztény-konzervatív ideológia kiterjesztését célzó *monolit-zárt szocializáció*. A fiatalok szocializációs útjainak monopolizálására egyértelmű politikai kísérletek zajlanak.

Empirikus adatok tükrében kimutattuk, hogy a demokráciában felnőtt fiatalok éppúgy közönyt és érdektelenséget nyilvánítanak a politika világával szemben, mint ahogyan azt a Kádár-korszak végén felnőtt fiatalok körében készített vizsgálatok kimutatták. A magyar fiatalok számára a demokrácia nem érték, hanem egy állapot, amelyhez nincs érzelmi viszonyulásuk. Az iskolarendszer nem segíti a demokratikus normák átadását, a politika pedig láthatóan nem is ösztönzi erre. De a demokratikus értékrend átadását az is nehezíti, hogy a gyermekek jogainak elismerése és a döntéshozatalba való bevonásuk technikája máig ismeretlen a korábbi szocialista modellben szocializálódott döntéshozók túlnyomó többsége előtt. Politikai szempontból a fiatalok sokkal inkább a választók legfiatalabb csoportjaként érdekesek, négyévente egy alkalommal, a választások napján: a fiatalok bevonása helyett a Kádár-korszakhoz hasonlóan a politikusok többsége ma is azt üzeni a legtöbb fia-

tal számára, hogy a politikai döntések elérhetetlen magasságokban, a hétköznapi fiatalok számára beláthatatlan távolságban vannak, amelyekkel egyszerűen nem is érdemes foglalkozni. Bár a magyar fiatalok többségére nem jellemző a radikalizmus, a magukat radikálisnak valló fiatalok aránya 2008 óta megduplázódott (6%-ról 12%-ra nőtt). Mindezeket, valamint a demokratikus átmenethez fűzött korábbi reményeket figyelembe véve egyértelmű, hogy a fiatalok politikai integrálása terén kudarcnak lehetünk tanúi.

A posztszocializmus időszakában kialakult és a fiatalokra erőteljesen ható demokráciadeficit okait Szabó Andrea és Kern Tamás 2011-ben írt tanulmánya részletesen áttekinti. Egy olyan, nem kis részben a gazdasági szerkezetváltoztatásnak, valamint a 2008-as gazdasági világválságnak köszönhető elszegényedett társadalmat írtak le, amelyben nem tudott gyökeret eresztetni a citoyenmentalitás, és amelyben a civil társadalom a környező közép-európai országokhoz képest is gyenge lábakon állt. Ennek okaként részben a kádári szocializáció továbbélő hatását jelölték meg, így a paternalizmus iránti vágyat és a kollektív vélemény- és érdekartikulációs mechanizmusokkal szemben az egyéni érdekkijárást tartós elfogadottságát. Ez a mentalitásmintázat pontosan megfelelt annak az atomizált társadalomnak, amely az 1960-as évek óta folyamatosan és akadálytalanul épült Magyarországon. Erős állításuk volt, hogy a rendszerváltozás után létrejött kormányok, valamint a demokratikus rendszer folyamatos legitimációs deficittel küzdött, amely a fiataloknál egyrészt az ország elhagyásához, azaz egyfajta önkéntes száműzetéshez vezetett, másrészt hajlamosabbá tette őket a radikális eszmék és szereplők elfogadására. A politikai elit nem kis részben a pártok szinte kizárólagos hatalomgyakorlási mechanizmusai, technikái miatt elszigetelődött a társadalomtól, különösen a fiataloktól. Ennek talán legkézenfekvőbb megnyilvánulása a fiatalok irányába történő „nyitás” folyamatos meghirdetése volt, „ért-

sük meg a fiatalokat!” jelszó mellett. Mindamellett a szerzőpáros felveti, hogy a mindenkori kormányok adósak maradtak a demokratikus állampolgári nevelés tudatos felvállalásával, a tananyagba való kötelező jellegű beépítésével.

Esszénk utószavában továbbgondoljuk a fenti állításokat, és a 2010-es, második rendszerváltozás következményeit figyelembe véve összegezzük a tapasztalatokat, jelezve, hogy a nálunk lezajló folyamatok nem idegenek, nem elszigeteltek a nemzetközi szintén tapasztalható átalakulásoktól.

30 év távlatából jól látszik, hogy az 1989/1990-es rendszerváltozás illúzióra épült. Arra az illúzióra, hogy a demokratikus intézményrendszer kiépítése, így a többpárti, szabad választás, a hatalmi ágak szétválasztása, az alapvető és a másodlagos szabadságjogok szinte maradéktalan jogszabályi érvényesítése automatikusan az emberek gondolkodásának demokratizmusát hozza magával. Az intézményi demokrácia önmagában nem eredményez viselkedési és mentalitásbeli demokratizmust. A demokratikus beállítódásért, gondolkodásért dolgozni, küzdeni kell. Az átmenet 20 évében sem a társadalom, az állampolgárok, sem a rendszer, az egymást váltó kormányzatok irányából nem volt különösebben igény erre a küzdelemre. Ebben az időszakban – eltekintve néhány különleges évtől, ami egyébként épp az első Orbán-kormány idejére esett – az ifjúság nem állt a politikai gondolkodás homlokterében. A fiatalokat talán eleinte zavarta a magára hagyottság érzése, az, hogy a politikusokat nem érdekli az ő véleményük, de megtalálták a maguk „megoldását”, a politikától való lehető legnagyobb távolságtartást, a kivonulást, illetve kisebb részben a már említett radikalizmust.

A Nemzeti Együttműködés Rendszerének kiépítése jó néhány téren hozott alapvető változást. Abból a szempontból azonban nem, hogy az ifjúság továbbra sem áll a politikai gondolkodás látószögében. Nincs ifjúságpolitika, nincs kifejezetten a fiataloknak szóló üzenet. A velük való foglalkozás legfel-

jebb annak a családpolitikának a része, amely csak a felsőbb rétegekre koncentrál. A NER legfontosabb célja ugyanis, hogy az ifjúság továbbra se szerveződhessen meg – nem mintha erre különösebb igény mutatkozva a fiatalok oldaláról –, és főleg ne lázadjon. A pacifikálás egyik leghatékonyabb módja egyrészt a kötelező iskoláztatás idejének lényeges lecsökkentése, azaz a munkába állás siettetése, így módon a szabadidő csökkentése, az ifjúsági életszakasz lerövidítése, másrészt az iskolarendszer állami privatizmusa (ennek következményeiről részletesen szóltunk a politikai szocializációs fejezetben), valamint a felsőoktatásba való bejutás tudatos nehezítése.

Van azonban egy kevésbé nyilvánvaló eszköz is arra, hogy a hatalom leszerelje a fiatalokat: egyszerűen hagyni kell őket fiataloknak lenni, az ifjúságra jellemző életmódot és életvilágot (lásd a bevezető fejezetet) gyakorolni. Ennek a jól belátható következménye ugyanis a passzivitás. Jürgen Habermas német szociológus fogalmazza meg az úgynevezett jóléti privatizmus fogalmát. Az állam, véleménye szerint, neutralizálja az állampolgári szerepet, és a szociális állami berendezkedés eredményeként az állampolgárokat kliensekké alakítja át. Kliensekké teszi azokat a vásárlókat, akik részesülnek az állam nyújtotta szolgáltatásokból, az állampolgár pedig a kliensszerep kedvéért lemond a politikai részvételről, illetve annak tényleges erejétől. Addig, amíg a fiatalok számára elégséges mértékű állampolgári privatizmust tart fenn egy rendszer, addig a legitimációs problémák nem éleződnek válsággá, azaz addig a fiatalok jelentős rétegeire kiterjedő, drámai lázadásra és részvételre nem kell számítani. A NER különböző ösztönző eszközeivel lényegében meggátolja, hogy a fiatalok érdemben ellenálljanak a privatizációs kísérletnek, azaz a fogyasztás fenntartása mellett részvételük és tiltakozási potenciáljuk tartósan alacsony lesz. Az elmúlt évek látszólagos jövedelemkiáramlása, az ifjúsági munkanélküliség érdemi csökkentése és a közmunkaprogram kiterjesztése, a családtámogatási rendszer jelentős átalakí-

tása megfelelő és elégséges eszköznek tűnnek. A NER hatékony politikai szocializációs eszközei, különös tekintettel a lojalitáspéldák felmutatására, a „mi”-közösséghez tartozó személyek és csoportok demonstratív kiemelésére és támogatására, valamint a propagandagépezet működtetésére, jól kiegészítik ezt az eszközrendszert. A jelzett folyamatok, valamint az iskola-rendszer szocializációs mechanizmusainak saját képre formálása, egy függőségi rendszer kialakítása hosszú távon megalapozhatja a rendszer által hön áhított diffúz lojalitást, a rezsimmelhető legszélesebb elfogadást.

Mégis azt látjuk, hogy időről időre a fiatalok egyes csoportjai is megjelennek az utcákon (2012-es HAHA-megmozdulások, 2014-es internetadó elleni tüntetések, 2017-es CEU-tüntetések, 2018-as túlóratörvény elleni tüntetések), illetve mozgalmakat szerveznek (lásd kockás inges mozgalom, Foglaljuk el az Oktogont!, Független Diáksparlament). Ezek a mozgalmak és megmozdulások ráadásul kifejezetten innovatívak, helyenként harsány eszközöket alkalmaznak, nagy nyilvánosságra tesznek szert. A pillanatnyi, hirtelen keletkező felbuzdulások, látványos akciók azonban amilyen gyorsan jönnek, olyan gyorsan el is tűnnek. A magas hullámhegyeket hosszú és mély hullámvölgyek követik. Ennek oka a fiatalok torzult, korlátozott politikai szocializációjában keresendő. A fentebb hosszabban is kifejtetteknek megfelelően azt állítjuk, hogy nem volt, nincs és jelen állás szerint a közeljövőben nem is lesz meg az ifjúsági társadalom mélyen gyökerező és tartós pillérekre épülő demokratikus politikai szocializációjának lehetősége. Hiányzik tehát az a politikai kultúra, egészen pontosan az a részvételi kultúra, ami tartóssá tehetné egyrészt a fiatalok politikai, közéleti érdeklődésének fennmaradását, és ebből következően a politikai részvétel kiteljesedését és általánosan elfogadott gyakorlattá válását.

A demokratikus részvétel elvárása az egyre kevésbé demokratikus politikai környezetben különösen problémás. A poli-

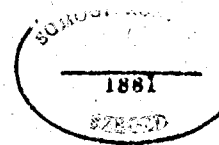
tika iránt teljesen érdektelen, passzív, lényegében a szűk életvilágukban élő fiatalok tömegeivel ellentétben a közélet iránt érdeklődők számára három klasszikus út áll nyitottan: a kivonulás, a tiltakozás és a hűség. A kivonulás a legképzettebb, legtehetségesebb fiatalok Magyarországon kívüli munkavállalását jelentheti, a hűség a politikai elköteleződésben, a politikai játékszabályok maradéktalan és kétely nélküli elfogadásában áll, a kettő között pedig ott van a tiltakozás és ellenállás elvi lehetősége. Mert nem volt még olyan rezsimmel világ, amelyik örökre fennmaradt volna. A legtartósabbnak gondolt, legszigorúbb diktatúrák is megbuknak. A fiatalság viszont ténylegesen örök. Az ifjúság kék madarát nem lehet tartósan kalitkába zárni, mert időről időre kirepül a hatalom szorításából. Különösen akkor, amikor az ország egy demokratikus nemzetközi politikai közösség része, ráadásul egy olyan világról beszélünk, ahol a fiatalok magától értetődő természetességgel használják a relatíve szabad internetes közösségi médiát. Az, hogy a madár mikor és hogyan repül ki a kalitkából, azt a (talán nem is olyan távoli) jövőben mindannyian meg fogjuk tudni.

IRODALOM

- Bognár Adrienn – Szabó Andrea (2017): Politikai szocializációs modellek Magyarországon 1990–2016. In: *Csendesek vagy lázadók? – A hallgatók politikai orientációi Magyarországon* (2011–2015), pp. 14–36. Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, Szeged – Budapest
- Čavojská, Katarína – Šumšalová, Sylvia – Husák, Jan – Szombathelyi, Szilvia (2017): *Political Participation of Youth in V4 Countries. Results of the public opinion poll among young people in Slovakia, The Czech Republic, Hungary and Poland*. Rada mládeže Slovenska (RmS), Bratislava
- Csákó Mihály (2009): Demokráciára nevelés az iskolában. In: Somlai Péter – Surányi Bálint – Tardos Róbert – Vásárhelyi Mária (szerk.): *Látás-viszonyok. Tanulmányok Angelusz Róbert 70. születésnapjára*, pp. 155–188. Pallas Kiadó, Budapest
- Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.) (2004): *Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben*. Belvedere Meridionale, Szeged
- Gazsó Ferenc – Laki László (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Napvilág Kiadó, Budapest
- Hárs Ágnes (2018): Növekvő elvándorlás – lehetőségek, remények, munkaerőpiaci hatások. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2018*, pp. 81–105. Társaság, Budapest
- Hirschman, Albert O. (1995): *Kivonulás, tiltakozás, hűség*. Osiris Kiadó, Budapest
- Krasztev Péter – Jan van Til (szerk.) (2013) *Tarka ellenállás. Kézikönyv rebelleknek és békéseknek*. Napvilág Kiadó, Budapest
- Laki László – Szabó Andrea (2014): Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepszise mögött? In: Szabó Andrea (szerk.):

- Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*, pp. 18–39. Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, Szeged – Budapest
- Pillanatkép az oktatásról: OECD-mutatók (2004). <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/33713441.pdf>
- PISA2015. Összefoglaló jelentés (2016). Oktatási Hivatal, Budapest
- Radó Péter (2017): *Az iskola jövője*. Progress könyvek. Noran Libro, Budapest
- Róna Dániel (2016): *A Jobbik-jelenség. A Jobbik Magyarországiért Mozgalom térnyerésének okai*. Könyv & Kávészó, Budapest
- Szabó Andrea (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Corvinus Egyetem – Belvedere Meridionale, Szeged – Budapest
- Szabó Andrea (2014): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, Budapest – Szeged
- Szabó Andrea – Kern Tamás (2011): *A magyar fiatalok politikai aktivitása*. In: Szabó Andrea – Bauer Béla: *Arctalan (?) nemzet*. Nemzeti Család-és Szociálpolitikai Intézet, Budapest.
- Szabó Ildikó (2000): *A pártállam gyermekei*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest
- Szabó Ildikó (2009): *Nemzet szocializáció*. L'Harmattan, Budapest
- Szabó Ildikó – Falus Katalin (2000): Politikai szocializáció közép-európai módra. A magyar sajátosságok. *Magyar Pedagógia*. 100. évf. 4. sz. pp. 383 – 400.
- Széll Krisztián – Nagy Ádám (2018): Oktatási helyzetkép: iskolai életutak, tervek és lehetőségek. In: Nagy Ádám (szerk.): *Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016*. Excenter Kutatóközpont, Budapest

- Zinnecker, Jürgen (2006): A fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológia. Szemelvények*, pp. 69–94. Belvedere Meridionale, Szeged
- Zinnecker, Jürgen (2006): Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások a Német Szövetségi Köztársaságban. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológia. Szemelvények*, pp. 95–116. Belvedere Meridionale, Szeged

A kiadásért felel Kőrössi P. József,
a Noran Libro Kft. ügyvezető igazgatója
www.noranlibro.hu / kiado@noranlibro.hu
www.facebook.com/noranlibro

Szerkesztő Szarka Károly
Korrektor Szendi Nóra
Borító, tipográfia Faragó Ágnes
Tördelés Bélai Iván (Típoart Duo)

ISSN 2560-0443

Készült a Prime Rate Kft.-ben 2019-ben
Felelős vezető dr. Tomcsányi Péter
Tel.: (+36-1) 231-4060
<https://www.primerate.hu>
E-mail: info@primerate.hu

OROSS DÁNIEL politológus, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetének tudományos munkatársa, az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatócsoport alapító tagja. Kutatási területei: politikai részvétel, ifjúságpolitika, politikai szocializáció, demokratikus innovációk.

SZABÓ ANDREA szociológus, politológus, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, az ELTE ÁJK adjunktusa. Kutatási területei: politikai részvétel, politikai szocializáció, választói magatartás.

2600 Ft

ISSN 2560-0443

PROGRESS
KÖNYV

ROSS DÁNIEL – SZABÓ ANDREA / A politika és a magyar fiatalok

91
08

NORAN LIBRO
www.noranlibro.hu
kiado@noranlibro.hu
www.facebook.com/noranlibro

PRO
köny

ROSS DÁNIEL
SZABÓ ANDREA

A politika és a magyar
fiatalok

Hazánkban a közvélekedés szerint a fiatalokat nem érdekli a politika, az őket körülvevő közéleti-politikai folyamatokban nem vesznek részt. E vélekedést a publicisták cikkei, a választási részvételi eredmények, a hazai nagymintás ifjúságkutatások és nemzetközi vizsgálatok eredményei egyaránt alátámasztják. A képet némiképp árnyalja, hogy időről időre nagy létszámú tüntetések szerveződnek Budapesten és az ország nagyobb városaiban, s ezeken a rendezvényeken mind a tömegben, mind a szervezők között egyaránt szép számmal képviseltetik magukat a fiatalok. Ilyenkor az eseményekről tudósítva a sajtó a fiatalok akcióiról mint tiszavirág-életű, fiatalos „buli-tüntetésekről” ír. Bár az említett fiatalok újtó szellemű résztvevői, hangadói ezen rendezvényeknek, mindez mit sem változtat azon, hogy a magyar fiatalokat apatikus, kiábrándult társadalmi csoportként írják le újra meg újra az események után beálló csendben, amikor ismét arról olvashatunk, mennyire káros és sajnálatos a fiatalok érdektelensége. Az a kérdés, vajon mindez miért alakult így, rendkívül ritkán merül fel a téma kapcsán. Mint ahogy arról is kevés szó esik, kiknek volna feladata a fiatalok érdeklődésének felkeltése és miért volna társadalmi érdek a bevonásuk a politikába. És egyáltalán, miért kellene, hogy érdekelje a fiatalokat a politika, miért fontos a fiatalok politikai részvétele?